

Rámce a roviny krivých obvinení zo sexuálneho zneužívania detí*

Frames and Levels of False Allegations of Child Sexual Abuse

Slávka Karkošková** , Gabriela Mikulášková***

Abstrakt

Štúdiá sa venuje otázke výskytu sexuálneho zneužívania detí (CSA) a problému latencie. Upozorňuje, že pri úsilí o identifikáciu prípadov CSA hrozí dvojité riziko mylných záverov (mylne pozitívne a mylne negatívne závery). Zdôrazňuje, že nepodložené a nepravdivé obvinenia nie sú synonymom krivých obvinení a ponúka prierez teoretickým modelom ciest k nepravdivým obvineniam z CSA. Sumarizuje výsledky a limity zahraničných výskumov o výskyte krivých obvinení z CSA. Objasňuje prečo profesionálna skúsenosť ani systematické metódy posudzovania vierohodnosti výpovede nie sú spoľahlivými nástrojmi na odhalenie krivých obvinení z CSA. Pobáda k obozretnosti pred trüfalými tvrdeniami o výskyte krivých obvinení z CSA.

Kľúčové slová

Sexuálne zneužívania detí (CSA); krivé obvinenia; nepravdivé obvinenia.

Abstract

The study addresses the question of child sexual abuse (CSA) prevalence and the issue of its latency. It highlights that an effort to identify CSA cases is exposed to a double risk of false conclusions (false positive and false negative conclusions). It stresses that unsubstantiated and untrue allegations are not synonymous to false allegations and it offers an overview of a theoretical model of pathways toward untrue allegations of CSA. The study summarizes the results and limits of foreign research on prevalence of false accusations of CSA. It clarifies why neither experts' experience nor systematic methods of victim statement credibility assessment are fully reliable tools for false CSA allegations detection. It encourages prudent attitude toward confident claims regarding the occurrence of false CSA allegations.

Keywords

Child sexual abuse (CSA); False allegations; Untrue allegations.

* Náčrt obsahu tejto štúdie bol prvotne stručne prezentovaný v sekcii 1 Ústavnoprávne, zákonné a kriminologické atribúty o obetiach trestných činov na konferencii *Bratislavské právnické fórum 2018 – Súdnicstvo ako garant hodnôt demokratického a právneho štátu*, ktorá sa konala v termíne 22. a 23. februára 2018 na pôde Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave.

Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-16-0471 / This work was supported by the Slovak Research and Development Agency under the contract No. APVV-16-0471.

** Doc. ThDr. Mgr. Slávka Karkošková, PhD., Justičná akadémia Slovenskej republiky; Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, n.o. / The Judicial Academy of the Slovak Republic; St. Elizabeth University of Health and Social Work / E-mail: slavka.karkoskova@gmail.com

*** Doc. PhDr. Gabriela Mikulášková, PhD., Justičná akadémia Slovenskej republiky; Inštitút psychológie, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove / The Judicial Academy of the Slovak Republic; Institute of Psychology, Faculty of Arts at the University of Presov / E-mail: gabriela.mikulaskova@unipo.sk

Úvod

Pri rôznych príležitostiach (ako sú vzdelávacie semináre či odborné a vedecké konferencie) sa prvá autorka tejto štúdie opakovane stretla s tým, že časť profesionálov predpokladá alebo konštatuje vysoký výskyt krivých obvinení z CSA na Slovensku, najmä v kontexte poručenských sporov. Zároveň sa v poslednom období čoraz častejšie objavujú mediálne výstupy pseudo-odborného alebo odborného-populárneho charakteru¹, ktoré takéto názory efektívne distribuujú, ponúkajúc rýchle a jasné odpovede na komplikovaný problém.

Ako členky výskumného tímu v projekte *Sexuálne zneužívanie detí a zverených osôb* (APVV-16-0471) sme sa na problematiku krivých obvinení z CSA rozhodli pozrieť dôkladnejšie. V predkladanej štúdiu prinášame prehľad najaktuálnejších vedeckých poznatkov, ktoré osvetľujú v akých rámcoch a rovinách je predmetná problematika ponímaná.

Štúdia môže byť užitočná tak pre trestných sudcov ako aj pre sudcov, ktorí sa venujú poručenskej agende. Obe skupiny primárnych adresátov môže pobádať k reflexii nad tým, ako sa pri posudzovaní predmetných prípadov vysporadúvajú s dvoma kľúčovými princípmi – *princípom prezumpcie nevinny* a *princípom prezumpcie statusu obeť*². Reflexia tohto

1 V tejto súvislosti je potrebné reflektovať riziká spojené s tzv. post-pravdivou dobou, v ktorej žijeme. Termín **post-pravdivý** (*post-truth*) je definovaný ako „prívlastok týkajúci sa alebo označujúci okolnosti, v ktorých sú objektívne fakty menej dôležité pri formovaní verejnej mienky, než apel na emócie a osobné presvedčenia“ (*Word of the Year 2016 is...* [online]. Oxford University Press, 2017 [cit. 4. 1. 2018]. Dostupné z: <https://en.oxforddictionaries.com/word-of-the-year/word-of-the-year-2016>). Žiaľ, tento fenomén prenikol aj do sveta vedy, preto orientácia v odborných a vedeckých výstupoch v súčasnosti kladie zvýšené nároky na kritické myslenie (RYDBERG, Jenny Ann. Research and clinical issues in trauma and dissociation: Ethical and logical fallacies, myths, misreports, and misrepresentations. *European Journal of Trauma & Dissociation*, 2017, roč. 1, č. 2, s. 89–99).

2 **Princíp prezumpcie statusu obeť** (JELÍNEK, Jiří, Tomáš GRÍVNA et al. *Poškodený a obeť trestného činu z trestnéprávného a kriminologického pohľadu*. Praha: Leges, 2012, 256 s., s. 26. ISBN 978-80-87576-39-7; ZÁHORA, Jozef. *Zákon o obetiach trestných činov: Komentár*. Bratislava: Wolters Kluwer, 2018, 416 s., s. 109–110. ISBN 978-80-8168-850-8) vyplýva pôvodne z dokumentu OSN z roku 1985 (*Deklarácia základných princípov spravodlivosti pre obeť trestných činov a zneužitia právomoci / Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power* [online]. A/RES/40/34 [cit. 2. 2. 2018]. Dostupné z: <http://www.un.org/documents/ga/res/40/a40r034.htm>) a je reflektovaný aj v *Smernici Európskeho parlamentu a rady 2012/29/ EÚ z 25. októbra 2012, ktorou sa stanovujú minimálne normy v oblasti práv, podpory a ochrany obetí trestných činov*, bod 19 preambuly, podľa ktorého „osoba by sa mala považovať za obeť bez ohľadu na skutočnosť, či bol páchateľ identifikovaný, zistený, stíhaný alebo odsúdený, a bez ohľadu na rodinný vzťah medzi nimi.“ V slovenskej legislatíve je vymedzený nasledovne: „Každá osoba, ktorá tvrdí, že je obeťou, sa považuje za obeť, kým sa nepreukáže opak, alebo ak nejde o zjavné zneužitie postavenia obeť podľa tohto zákona, a to bez ohľadu na to, či bol páchateľ trestného činu zistený, trestne stíhaný alebo odsúdený“ (Zákon č. 274/2017 Z.z. Zákon o obetiach trestných činov a o zmene a doplnení niektorých zákonov, § 3, ods. 1). „Ak vznikne pochybnosť o statusu obeť, je potrebné sa prikloniť k záveru, že táto osoba je obeťou trestného činu. K preukázaniu „opaku“ môže dôjsť v priebehu trestného konania, keď je celkom zjavné, že sa nestal trestným čin, resp. skutok nie je trestným činom. (...) Na druhej strane, samotné prehlásenie osoby, že sa necíti byť obeťou trestného činu, nemôže bez ďalšieho viesť k ignorovaniu statusu obeť zo strany príslušných subjektov. (...) Odpretie statusu obeť v dôsledku nesprávneho posúdenia môže mať za následok možnosť uplatnenia zodpovednosti štátu za nesprávny úradný postup podľa zákona č. 514/2003 Z.z. o zodpovednosti za škodu spôsobenú pri výkone verejnej moci“ (ZÁHORA, op. cit., s. 109–110).

druhu môže byť rovnako užitočná aj pre prokurátorov, policajných vyšetrovateľov, súdnych znalcov, sociálnych pracovníkov zaoberajúcich sa sociálno-právnou ochranou detí, advokátov, či iných profesionálov, ktorí sa s prípadmi podozrení z CSA stretávajú a zaujímajú k nim postoje.

1 Možnosti a limity identifikácie CSA

1.1 Prevalencia CSA

Sexuálne zneužívanie detí (ďalej len CSA, z angl. *child sexual abuse*) patrí medzi najzávažnejšie sociálno-patologické javy, s potenciálom celého spektra dlhodobých negatívnych následkov na kvalitu života obetí. Stanovenie presného odhadu výskytu (prevalencie) CSA je veľmi náročné pretože relevantné výskumy (retrospektívneho charakteru) majú značné metodologické odlišnosti.³ Hlavné odlišnosti sa týkajú predovšetkým samotnej **definície CSA**, ktorá sa v jednotlivých výskumoch môže líšiť v niekoľkých aspektoch:

- a) horná veková **hranica detstva** (v rôznych štúdiách sa pohybuje od 15 do 18 rokov),
- b) či je alebo nie je stanovený minimálny **vekový rozdiel** medzi obeťou a páchatelom (niektoré štúdie nestanovujú žiadne obmedzenie, iné za páchatel'a považujú iba osobu od obeť staršiu minimálne o 3–5 rokov, a ďalšie štúdie reflektujú CSA iba ak páchatel' bol dospelý),
- c) **úroveň kontaktu**, ktorá kvalifikuje incident ako CSA (niektoré štúdie berú do úvahy iba penetratívne formy CSA, iné zohľadňujú aj široké spektrum dotykových a bezdotykových foriem CSA, čo sa premieta aj v počte a špecifickosti otázok, ktorými sa výskumníci pýtajú respondentov na CSA).

Okrem toho sú odlišné údaje o prevalencii CSA podmienené aj metodológiou **výberu vzorky respondentov** (napr. náhodný výber zo všeobecnej populácie verzus klinická populácia), **vekom respondentov** (pubescenti, adolescenti, dospelí) a **dizajnom výskumu** (najmä pokiaľ ide o mieru súkromia, ktorá je respondentom pri dopytovaní poskytnutá).

Vzhľadom na uvedené metodologické odlišnosti výskumov nie je prekvapujúce, že vedecká literatúra ponúka veľmi **odlišné údaje o prevalencii CSA**. Podľa jednej z najnovších *metaanalýz*⁴ sa globálny výskyt CSA pohybuje v rozmedzí od 8 do 31 % u žien a od 3 do 17 % u mužov.⁵ Výsledky vybraných štúdií pochádzajúcich z 11 krajín Európy ukazujú, že penetratívne formy CSA zažilo 2,9–10,5 % dievčat a 0,6–5,5 %

3 KARKOSKOVA, Slávka a Ivan ROPOVIK. *The prevalence of child sexual abuse among Slovak late adolescents*. [online]. 2018, s. 3–4 [cit. 25. 3. 2018]. DOI: 10.17605/OSF.IO/D8BG6. Dostupné z: <http://osf.io/preprints/socarxiv/d8bg6>

4 *Metaanalýza* je vedecká metóda, ktorá spočíva v sumarizácii a syntéze výsledkov rozličných štúdií zaoberajúcich sa rovnakou problematikou. Má omnoho vyšší stupeň vierohodnosti než jednotlivé štúdie.

5 BARTH, Jürgen, Lilian BERMETZ, Eva HEIM, Sven TRELLE a Thomy TONIA. The current prevalence of child sexual abuse worldwide: a systematic review and meta-analysis. *International Journal of Public Health*, 2013, roč. 58, č. 3, s. 469–483.

chlapcov; zatiaľ čo pri použití širšej definície kontaktných foriem CSA sa ich výskyt pohyboval v rozpätí 10–39,8 % u dievčat a 6–16,2 % u chlapcov.⁶ Podľa najnovšieho Slovenského výskumu do dovŕšenia 18-roku veku sa penetratívne formy CSA vyskytli u 5,6 % dievčat a 1,3 % chlapcov, dotykové formy CSA zažilo až 30,2 % dievčat a 11,6 % chlapcov a skúsenosť s nedotykovými formami CSA⁷ priznalo 40,6 % dievčat a 17,7 % chlapcov. Viac ako polovica „incidentov“ CSA sa odohrala v postpubescentnom období.⁸ Hoci sa možno stretnúť s tvrdeniami, že prevalencia CSA sa preháňa kvôli zbytočne širokým definíciám CSA, treba zdôrazniť, že *longitudinálne*⁹ výskumy týkajúce sa zdravotných dôsledkov odôvodňujú používanie širokých definícií CSA. Vysoká prevalencia zdanlivo menej závažných foriem CSA by sa nemala trivializovať. Aj nedotykové formy CSA totiž môžu mať negatívne následky na zdravie obetí¹⁰, najmä ak k nim dochádza opakovane¹¹.

1.2 Miera latencie a riziko mylných záverov pri identifikácii CSA

Skutočnosť, že o prevalencii CSA nemá verejnosť dostatočné povedomie, je pravdepodobne podmienená vysokou **latenciou**, ktorá je pre CSA príznačná. Podľa výskumov sa približne iba tretina obetí CSA v priebehu detstva so svojou skúsenosťou vôbec niekomu zdôverí (pričom tie, ktoré sa zdôveria tak zvyčajne činia s istým časovým oneskorením) a nejakej autorite, resp. orgánom činným v trestnom konaní je oznámených menej než 10 % prípadov CSA.¹² Súčasťou problematiky latencie je napokon i to, že závery plynúce z prešetrovania prípadov podozrení z CSA môžu a nemusia byť správne. Možnosti

6 LALOR, Kevin a Rosaleen McELVANEY. Overview of the nature and extent of child sexual abuse in Europe. In: *Protecting children from sexual violence A comprehensive approach*. Strasbourg: Council of Europe, 2011, s. 13–43. ISBN 978-92-871-7114-6.

7 Súbor otázok zameraných na *nekontaktné formy CSA* zahŕňal: 1) nútenie pozerat' sa na genitálie inej osoby, 2) nútenie vyzliecť sa a ukazovať svoje genitálie inej osobe, 3) nútenie pozerat' sa na masturbujúcu osobu, 4) nútenie pozerat' porno, 5) nútenie k focieniu nahého tela, 6) nedobrovoľné šírenie intímnych záberov tela iným ľudom alebo ich zverejnenie na internete, 7) sexuálne obťažovanie verbálne tvárou v tvár alebo cez email či SMS, 8) sexuálne obťažovanie cez internet. Internet pritom zodpovedal za cca 23–29 % of nekontaktných foriem CSA.

8 KARKOSKOVA a ROPOVIK, op. cit., s. 2.

9 Pri *longitudinálnom* výskume sa tá istá skupina subjektov skúma opakovane, obyčajne v priebehu dlhšieho obdobia (niekoľko mesiacov, rokov aj desaťročí).

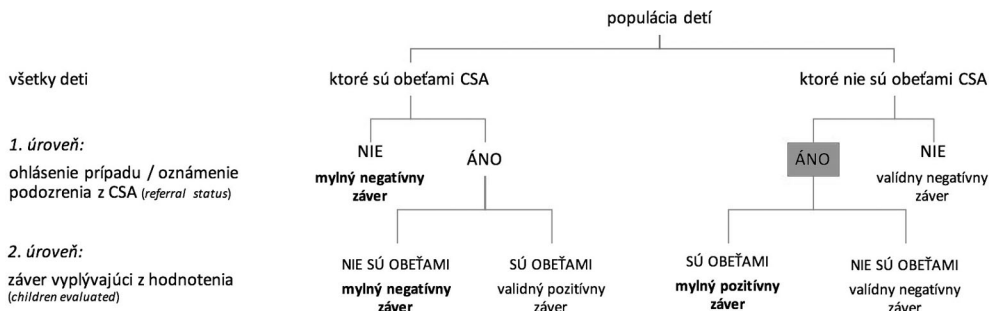
10 LANDOLT, Markus A., Ulrich SCHNYDER, Thomas MAIER a Meichun MOHLER-KUO. The Harm of Contact and Non-Contact Sexual Abuse: Health-Related Quality of Life and Mental Health in a Population Sample of Swiss Adolescents. *Psychotherapy and Psychosomatics*, 2016, roč. 85, č. 5, s. 320–322. DOI: 10.1159/000446810; PAOLUCCI, Elizabeth Oddone, Mark L. GENUIS a Claudio VIOLATO. A Meta-Analysis of the Published Research on the Effects of Child Sexual Abuse. *The Journal of Psychology*, 2001, roč. 135, č. 1, s. 17–36. DOI: 10.1080/00223980109603677

11 PÉREZ-FUENTES, Gabriela, Mark OLFSON, Laura VILLEGAS, Carmen MORCILLO, Shuai WANG a Carlos BLANCO. Prevalence and Correlates of Child Sexual Abuse: A National Study. *Comprehensive Psychiatry*, 2013, roč. 54, č. 1, s. 16–27. DOI: 10.1016/j.comppsy.2012.05.010

12 PIPE, Margaret-Ellen, Michael E. LAMB, Yael ORBACH a Ann-Christin CEDERBORG. *Child Sexual Abuse: Disclosure, Delay and Denial*. New York: Routledge, Psychology Press, Taylor & Francis Group, 2007, 328 s. ISBN 978-0805863178.

a limity identifikácie prípadov CSA sú načrtnuté v schéme č. 1. Prvá úroveň identifikácie CSA obsahuje *potenciál* krivých obvinení (v schéme zvýraznené šedým rámcíkom).

Schéma 1: Možnosti a limity identifikácie obetí CSA¹³

Berúc do úvahy skutočnosť, že spomedzi prípadov podozrení z CSA, ktoré sa dostanú do pozornosti kompetentných orgánov,¹⁴ môže byť časť prípadov reálna a časť taká, kde sa podozrenia nezakladajú na skutočnosti, uvedená schéma zachytáva štyri možné závery pri identifikovaní prípadov CSA, pričom dva závery sú správne a dva nesprávne:¹⁵

1. mylný negatívny záver (*false negative*): záver, že dieťa nebolo zneužívané pričom ale ono obeťou je,
2. validný pozitívny záver (*valid positive*): záver, že dieťa bolo zneužívané pričom ono naozaj zneužívané bolo,
3. mylný pozitívny záver (*false positive*): záver, že dieťa bolo zneužívané hoci v skutočnosti ono obeťou nie je,
4. validný negatívny záver (*valid negative*): záver, že dieťa nebolo zneužívané pričom ono vskutku nie je obeťou.

¹³ Upravené podľa: BRIDGES, Ana J., David FAUST a David C. AHERN. Methods for the Identification of Sexually Abused Children: Reframing the Clinician's Task and Recognizing Its Disparity with Research on Indicators. In: KUEHNLE Kathryn a Mary CONNELL (eds.). *The evaluation of child sexual abuse allegations: a comprehensive guide to assessment and testimony*. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc., 2009, s. 21–47. ISBN 978-0470288603.

¹⁴ Vôbec prvá štúdia, ktorá sa pokúšala zistiť **výskyt nepravdivých podozrení z CSA**, je štúdia fínskych vedcov. Analyzovali dva súbory dát: 1) dáta z reprezentatívnej štúdie na deťoch vo veku 12–15 rokov a 2) dáta z reprezentatívnej štúdie na dospelých s priemerným vekom 34 rokov. Mylné podozrenia z CSA (teda, že sa o nich niekto mylne domnieval, že sú obeťami CSA) uviedlo 1,5 % detských respondentov a 1,9 % dospelých. Spomedzi mylných podozrení 14,5 % (v prvej vzorke) a 9,1 % (v druhej vzorke) bolo oznámených autoritám (orgánom sociálnoprávnej ochrany detí alebo polícii). (KORKMAN, Julia, Jan ANTFOLK, Monica FAGERLUND a Pekka SANTTILA. The prevalence of unfounded suspicions of child sexual abuse in Finland. *Nordic Psychology*, 2018. DOI: 10.1080/19012276.2018.1470554).

¹⁵ Existuje aj ďalší variant a síce, že v niektorých prípadoch vzhľadom na nedostatok dôkazového materiálu, žiaden **záver nie je možný** (*no judgment possible*). Tento variant často implikuje uzavretie prípadu, a potenciálne necháva mnoho zraniteľných detí bez ochrany pred neidentifikovanými páchatateľmi (MELKMAN, Eran P., Irit HERSHKOWITZ a Ronit ZUR. Credibility assessment in child sexual abuse investigations: A descriptive analysis. *Child Abuse & Neglect*, 2017, roč. 67, č. 5, s. 76–85).

Ktorýkoľvek chybný záver je vysoko nežiadúci, pretože v stávke je príliš veľa – tak vo vzťahu k obetiam ako i páchatelom. **Mylné pozitívne závery** ohľadne CSA môžu viesť k trestnému stíhaniu nevinných osôb; k ich sociálnej stigmatizácii (prejavy nedôvery a morálneho odsúdenia zo strany sociálneho okolia); k narušeniu rodinných a iných blízkych vzťahov; k strate zamestnania; k finančným stratám; a/alebo k iným negatívnym následkom na kvalitu života dotknutej osoby a jej blízkych.¹⁶ Popri negatívnych následkoch dopadajúcich na údajných páchatelov CSA, môžu mylné pozitívne závery ohľadne CSA viesť aj k narušeniu psychosociálneho vývoja údajných obetí a k ďalším negatívnym následkom na strane zainteresovaných inštitúcií (orgány činné v trestnom konaní, orgány sociálnoprávnej ochrany, súdni znalci, atď.)¹⁷ Na druhej strane **mylné negatívne závery** môžu narušovať alebo blokovať prístup obetí k primeranej starostlivosti a ochrane; môžu aktuálne a potenciálne obeť páchatelja vystaviť riziku ďalšieho zneužívania v budúcnosti; môžu prispieť k rozvoju celého spektra dlhodobých negatívnych následkov na život obetí CSA (vrátane narušenia sociálnych vzťahov a sociálnej stigmatizácie); nevyhnutnosť práva môže byť sama o sebe zdrojom psychického utrpenia, atď.¹⁸

Z právneho hľadiska možno hovoriť o štyroch možných výsledkoch právneho posúdenia predmetných prípadov (ktoré sú načrtnuté v schéme č. 2). V rámci nich existuje riziko **dvojakého typu justičného omylu**, definovaného ako nedosiahnutie požadovaného konečného produktu spravodlivosti.¹⁹ Pri jednom type justičného omylu nevinná osoba môže byť neoprávnené zadržaná, zatknutá, obžalovaná, odsúdená, podrobená trestnej sankcii, zatiaľ čo pri druhom type justičného omylu u vinnej osoby nedôjde k zatknutiu, náležitému vyšetrovaniu, vzneseniu obžaloby alebo je vinná osoba oslobodená spod obžaloby čím dochádza k nesmiernym krivdám vo vzťahu k skutočným obetiam.²⁰

¹⁶ BRADLEY, April R., John-Paul LEGERSKI, Katie THOMAS a Kristin E. MATSON. Truth, Lies, and Recantation. In: O'DONOHUE, William T. a Matthew FANETTI (eds.). *Forensic Interviews Regarding Child Sexual Abuse: A Guide to Evidence-Based Practice*. Cham, Switzerland: Springer International Publishing, 2016, s. 293–305. ISBN 978-3-319-21097-1; MELKMAN et al., op. cit., s. 76–85.

¹⁷ ČÍRTKOVÁ, Ludmila. Když se zneužívá sexuální zneužívání. *Právo a rodina*, 2017, roč. 19, č. 1, s. 1–8.

¹⁸ BOLEN, Rebecca Morris. *Child Sexual Abuse: Its Scope and Our Failure*. New York: Kluwer Academic Publishers, 2001, 306 s., s. 229. ISBN 0-306-46576-0; STALLER, Karen M. a Frank E. VANDERVORT. Child sexual abuse: legal burdens and scientific methods. In: STALLER, Karen M. a Kathleen COULBORN FALLER (eds.). *Seeking Justice in Child Sexual Abuse: Shifting Burdens and Sharing Responsibilities*. New York: Columbia University Press, 2010, s. 1–32. ISBN 978-0231146142; BRADLEY et al., op. cit., s. 293–305; MELKMAN et al., op. cit., s. 76–85.

¹⁹ KASINEC, Rudolf. Alternatívne tresty ako brzda justičných omylov. In: STRÉMY, Tomáš (ed.). *Restoratívna justícia a systém alternatívnych trestov. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Praha: Leges, 2017, s. 320–329. ISBN 978-80-7502-224-0.

²⁰ TURVEY, Brent E. a Craig M. COOLEY. *Miscarriages of Justice: Actual Innocence, Forensic Evidence, and the Law*. Oxford: Academic Press, 2014, 416 s., s. 6. ISBN 9780124115583; KASINEC, op. cit., s. 325; STALLER a VANDERVORT, op. cit., s. 1–32.

Schéma 2: Právne posúdenie osoby podozrivej zo spáchania CSA²¹

		Faktický stav	
		Vinný	Nevinný
Právny stav	Vinný	Správny výsledok: uznaný vinným	Nesprávny výsledok: falošné priznanie alebo chybné usvedčenie (<i>wrongful conviction</i>)
	Nevinný	Nesprávny výsledok: neoprávnené prepustenie (<i>wrongful release</i>)	Správny výsledok: uznaný nevinným

Riziko mylného trestnoprávneho výsledku (*legal outcome*) je v mnohých prípadoch CSA podmienené nedostatkom dôkazov, ktorými by sa bez rozumných a dôvodných pochybností (*beyond reasonable doubt*) preukázalo, že skutok sa stal, že je trestným činom a že ho spáchala konkrétna osoba.²² Okrem toho, na spôsob a výsledok vyšetrovania prípadov podozrení z CSA môže mať vplyv rozličná úroveň vedomostnej výbavy zainteresovaných profesionálov, ich psychologické odlišnosti a také osobnostné premenné, ako sú presvedčenia o frekvencii výskytu krivých obvinení alebo dokonca sexizmus.²³ Pri identifikácii CSA môže dôjsť k zlyhaniu aj kvôli tomu, ako je CSA definované v trestnom hmotnom práve a ako sú procesne regulované postupy pri vyšetrovaní (napr. aký profesionál je oprávnený viesť výsluch; či prípady posudzuje jednotlivec alebo multidisciplinárny tím).²⁴

Kým bude v trestnom konaní prítomný ľudský faktor, nedokážeme možnosť vzniku omylu celkom vylúčiť.²⁵ Minimalizácia výskytu mylných pozitívnych záverov (*false positives*) a mylných negatívnych záverov CSA (*false negatives*) je predmetom multidisciplinárneho vedeckého záujmu. Zatiaľ však veda vie málo o tom, z čoho pozostávajú najlepšie postupy, ktoré by zabránili týmto chybám.²⁶ V literatúre sa objavujú iba prvotné pokusy o teoretické rozpracovanie faktorov, ktoré treba preskúmať, aby sme lepšie porozumeli (potenciálne nepravdivým) obvineniam z CSA.²⁷ (Prierez teoretickým konceptom potenciálne nepravdivých obvinení z CSA ponúka kap. 2.2 tejto štúdie).

21 STALLER a VANDERVORT, op. cit., s. 1–32.

22 Uvedené súvisí so zásadou „*in dubio pro reo*“ (v pochybnostiach v prospech obvineného). V neistých prípadoch právny systém preferuje, aby radšej vinný odišiel slobodný než by mal byť nevinný pozbavený slobody (STALLER a VANDERVORT, op. cit., s. 2).

23 O'DONOHUE, William T., Olga CIRLUGEA, Natalie BENNETT a Lorraine T. BENUTO. Psychological and Investigative Pathways to Untrue Allegations of Child Sexual Abuse. In: O'DONOHUE, William T. a Matthew FANETTI (eds.). *Forensic Interviews Regarding Child Sexual Abuse: A Guide to Evidence-Based Practice*. Cham, Switzerland: Springer International Publishing, 2016, s. 257–273. ISBN 978-3-319-21097-1.

24 Ibid, s. 257.

25 KASINEC, op. cit., s. 320.

26 O'DONOHUE et al., op. cit., s. 258.

27 Ibid, s. 258.

2 Krivé obvinenia ako predmet záujmu práva a multidisciplinárneho výskumu

2.1 Nepodložené a nepravdivé obvinenia nie sú synonymom krivých obvinení

V právnom zmysle²⁸ je **krivé obvinenie** vymedzené ako lživé obvinenie iného z trestného činu v úmysle privodiť jeho trestné stíhanie. Vo výklade tohto paragrafu trestného zákona sa uvádza, že „*lživé obvinenie je vedomé nepravdivé oznámenie skutkových okolností, najmä kedy, ako a kde mal byť trestný čin spáchaný a kto je jeho páchatelom. Objektívna stránka tohto trestného činu spočíva v nepravdivom obvinení konkrétnej nevinnnej osoby (...) zo spáchania určitého trestného činu. Spravidla bude také obvinenie vo forme trestného oznámenia smerovaného orgánu činnému v trestnom konaní (...). Pre vyvodenie trestnej zodpovednosti páchatela sa pri subjektívnej stránke vyžaduje úmyselné zavinenie. Z hľadiska subjektívnej stránky musí páchatel chcieť alebo si byť aspoň vedomý toho, že iného lživito obviňuje z trestného činu, a byť s tým uzrozumený a súčasne chcieť alebo byť aspoň uzrozumený s tým, že v dôsledku jeho obvinenia bude táto osoba trestne stíhaná*“²⁹.

Z relevantnej judikatúry (napr. R 44/1965) vyplýva, že ak niekto iného lživito obvinil z konania, ktoré nezakladá zákonné znaky niektorého trestného činu, nespácha trestný čin krivého obvinenia; rovnako aj **vyslovenie iba podozrenia**, že niekto spáchal trestný čin, **nemožno považovať za** vedomé lživé, a teda **krivé obvinenie**. Z judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva (ESLP) vyplýva, že **upozornenie** na zneužívanie diet'at'a, ktoré bolo **bona fide**, by nemalo byť kvalifikované ako trestný čin. V tomto ohľade pokiaľ ide o protichodné záujmy, ktoré boli v hre, ESLP zdôraznil význam, aký má predchádzanie zneužívaniu diet'at'a (rozsudok ESLP z 2. decembra 2008, *Juppala proti Fínsku*).³⁰

28 Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon, § 345.

29 BURDA, Eduard, Jozef ČENTĚŠ, Juraj KOLESÁR, Jozef ZÁHORA, J. et al. *Trestný zákon. Osobitná časť. Komentár. II. diel.* 1. vyd. Praha: C. H. Beck. 2011, 1616 s. ISBN 9788074003943.

30 Z článku 19 Dohovoru o právach dieťaťa vyplývajú zmluvným štátom **pozitívne záväzky** prijať všetky potrebné zákonodarné, správne, sociálne a výchovné opatrenia na ochranu detí pred akýmkoľvek násilím, vrátane sexuálneho zneužívania. „*Tieto ochranné opatrenia zahŕňajú podľa potreby účinné postupy na vytvorenie sociálnych programov zameraných na poskytnutie nevyhnutnej podpory dieťaťu a tým, ktorým sa zverilo, ako aj iné formy prevencie. Na účely zistenia, oznámenia, postúpenia, vyšetrovania, liečenia a následné sledovanie uvedených prípadov zlého zaobchádzania s deťmi zahŕňajú takisto podľa potreby postupy pre zásahy súdnych orgánov*“ (Dohovor o právach dieťaťa. Prijatý Valným zhromaždením OSN v New Yorku, 20 novembra 1989). Česká a Slovenská Federatívna Republika Dohovor ratifikovala 7. januára 1991, platnosť nadobudol dňom 6. februára 1991. – Podobné *pozitívne záväzky* vyvodil ESLP vo svojej judikatúre z článku 3 (zákaz ponižujúceho zaobchádzania) a 8 (právo na súkromie) Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd. Česká a Slovenská Federatívna republika tento Dohovor ratifikovala 18. marca 1992, platnosť nadobudol v ten istý deň. Štát je podľa ESLP povinný zabezpečiť *inter alia* ochranu dieťaťa pred zneužitím. K porušeniu Dohovoru preto dochádza ak sociálni pracovníci alebo štátne orgány vedeli alebo mali vedieť o tom, že obeť bola vo vážnom ohrození a neurobili potrebné kroky, aby predišli porušeniu práv (pozri napríklad rozsudok z 23. septembra 1998, *A. proti Spojenému Kráľovstvu*). V rozsudku z 26. novembra 2002, *E. a ďalší proti Spojenému Kráľovstvu*, ESLP vytvoril štandard pre porušenie práv dieťaťa z dôvodu zlyhania zabrániť sexuálnemu zneužitiu, ktorý sa aplikuje na sociálnych pracovníkov.

V tejto súvislosti treba podotknúť, že Slovenská republika ratifikovala tzv. *Lanzarotský dohovor*³¹, ktorý zaväzuje zmluvné strany k prijatiu takých legislatívnych a iných opatrení, ktoré by povzbudili každú osobu majúcu vedomosť alebo podozrenie, v dobrej viere, o sexuálnom vykorisťovaní alebo sexuálnom zneužívaní detí, aby oznámila tieto skutočnosti príslušným úradom.³² V rovnakom zmysle sa o oznamovaní poznatkov alebo dôvodných podozrení zo spáchania trestných činov súvisiacich so sexuálnym zneužívaním vyjadruje v článku 16 aj *Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2011/93/EÚ*.³³

Ak sa niekto hodnoverným spôsobom dozvie, že iný pripravuje, pácha alebo spáchal zločin, za ktorý trestný zákon ustanovuje trest odňatia slobody s hornou hranicou najmenej desať rokov, a nesplní si **oznamovaciú povinnosť**, takéto počínanie môže byť samo o sebe trestné.³⁴ Nie je podstatné, akým hodnoverným spôsobom sa niekto o trestnom čine dozvie, teda či vlastným poznatkom alebo z oznámenia obete či inej osoby.^{35, 36} Je v kompetencii orgánov činných v trestnom konaní, aby podozrenie preverili. Oznamovateľ nezodpovedá za to, ak sa aj neskôr pôvodné podozrenie nepreukáže.

Podľa ESEP k porušeniu pozitívnych povinností dochádza už vtedy, ak daný pracovník neuskutočnil dostupné primerané opatrenia, ktoré skutočne mohli zmeniť alebo zmierniť spáchanú škodu. V rozsudku z 15. septembra 2009, *E. S. a ďalší proti Slovenskej republike*, ESEP rozšíril túto zodpovednosť nielen na nečinnosť individuálnych sociálnych pracovníkov, ale aj na procesy v rámci systému, ktoré viedli k neúčinnnej ochrane. – Blížšie k predmetnej problematike pozri: PIROŠÍKOVÁ, Marica. Najzraniteľnejší poškodení z hľadiska judikatúry Európskeho súdu pre ľudské práva. *Zo súdnej praxe*, 2015, č. 6, s. 247–253; ÚRAD KOMISÁRA PRE DETI. *Problém: „Syndróm zavrhnuteho rodiča“* [online]. 2017 [cit. 21. 3. 2018]. Dostupné z: <https://komisarpredeti.sk/problem-syndrom-zavrhnuteho-rodica/>

³¹ *Dohovor Rady Európy o ochrane detí pred sexuálnym vykorisťovaním a sexuálnym zneužívaním*. Lanzarote 25. 10. 2007 (Dňa 1. marca 2016 bola u generálneho tajomníka Rady Európy uložená ratifikačná listina k tzv. *Lanzarotskému dohovoru*. Slovenská republika sa tak v poradí ako 40. členská krajina Rady Európy prihlásila k hodnotám a záväzkom dokumentu posilňujúceho ochranu detí pred týmito formami násillia. Dohovor pre Slovenskú republiku nadobudol účinnosť 1. júla 2016).

³² *Ibid*, článok 12.

³³ Smernica Európskeho parlamentu a Rady 2011/93/EÚ z 13. decembra 2011 o boji proti sexuálnemu zneužívaniu a sexuálnemu vykorisťovaniu detí a proti detskej pornografii, ktorou sa nahrádza rámcové rozhodnutie Rady 2004/68/SVV.

³⁴ Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon, § 340 a 341.

³⁵ MITLÖHNER, Miroslav. Právni aspekty zneužívání dětí. In: *Komerční sexuální zneužívání dětí: Násillí na dětech*. Praha: Humanitas-Profes, o. p. s., 2001, s. 22.

³⁶ Pokiaľ ide o poskytovateľov zdravotnej starostlivosti, títo sú povinní oznamovať prípady podozrení: (a) podložené prítomnosťou špecifických príznakov, (b) podložené prítomnosťou nejednoznačných špecifických príznakov a anamnestických údajov podporených prítomnosťou nešpecifických príznakov alebo (c) ak skutok oznámi dieťa samé alebo iná osoba v súvislosti s poskytovaním zdravotnej starostlivosti dieťaťu (Odborné usmernenie Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky o postupe poskytovateľov zdravotnej starostlivosti pri oznamovaní prípadov podozrenia zo sexuálneho zneužívania osôb do osemnásť rokov. *Vestník MZ SR*, 2010, Čiastka 4–6).

V tejto súvislosti treba dodať, že nepodložené (*unsubstantiated*) prípady nie sú ekvivalentom úmyselných krivých obvinení.³⁷ Prípady môžu byť **nepodložené z dvoch odlišných dôvodov:**

- a) *skutok sa síce stal, ale niet o ňom dostatok dôkazov alebo sú dôkazy nesprávne interpretované*³⁸: „CSA je totiž veľmi privátny, dobre utajovaný zločin, zvyčajne zahŕňajúci iba páchatel'a a obeť, bez akýchkoľvek svedkov. Verbálne odhalenie, učené zo strany diet'aťa alebo dospelého, je typicky primárnym a často aj jediným dôkazom, že k zneužívaniu došlo; potvrdzujúce dôkazy, ktoré by indikovali, či diet'a bolo vskutku zneužívané, sú skôr výnimkou než normou“^{39, 40}. Jediným kritériom, ktoré môže s istotou zaručiť, že k žiadnemu CSA nedošlo, je absencia príležitosti – teda, že páchatel' nemal prístup k obeť, alebo že obeť nebola vystavená kontaktu s páchatel'om.⁴¹
- b) *skutok sa nestal, a teda ide o nepravdivé obvinenie (untrue allegation)*: Avšak aj keď sa oznámenie podozrenia z CSA nezakladá na skutočnosti, nemožno ho automaticky považovať za zlovoľné, krivé obvinenie. Situácie, kedy sa kvôli podozreniu z CSA do pozornosti úradov dostanú deti, ktoré reálne nie sú obeťami CSA, môžu vzniknúť z rôznych dôvodov, pričom vedomé klamstvo je len jedným z nich (a nie je nutne spojené s úmyslom privodiť inej osobe trestné stíhanie).

37 FALLER, Kathleen Coulborn. *Interviewing Children about Sexual Abuse: Controversies and Best Practice*. New York: Oxford University Press, 2007b, 328 s., s. 193. ISBN 978-0195311778; BOLEN, op. cit., s. 229; BLACK, Fiona A., Robert D. SCHWEITZER a Frank T. VARGHESE. Allegations of child sexual abuse in family court cases: A qualitative analysis of psychiatric evidence. *Psychiatry, Psychology and Law*, 2012, roč. 19, č. 4, s. 482–496. DOI: 10.1080/13218719.2011.613905; WEISER, Dana A. Confronting Myths about Sexual Assault: A Feminist Analysis of the False Report Literature. *Family Relations*, 2017, roč. 66, č. 1, s. 46–60. DOI: 10.1111/fare.12235

38 HUSSEY, Jon M., Jane Marie MARSHALL, Diana J. ENGLISH, Elizabeth Dawes KNIGHT, Anna S. LAU, Howard DUBOWITZ a Jonathan B. KOTCH. Defining maltreatment according to substantiation: Distinction without a difference? *Child Abuse & Neglect*, 2005, roč. 29, č. 5, s. 479–492; GOODMAN-DELAHUNTY, Jane, Natalie MARTSCHUK a Annie COSSINS. Programmatic Pretest-posttest Research to Reduce Jury Bias in Child Sexual Abuse Cases. *Oñati Socio-legal Series*, 2016, roč. 6, č. 2, s. 283–314; LYON, Thomas D., Stacia N. STOLZENBERG a Kelly McWILLIAMS. Wrongful acquittals of Child Sexual Abuse. *Journal of Interpersonal Violence*, 2017, roč. 32, č. 6, s. 805–825; STALLER a VANDERVORT, op. cit., s. 1–32.

39 PIPE et al., op. cit., s. 5.

40 Napr. medicínske dôkazy o CSA je nájdú približne len v 4 % vyšetrovaných prípadov (BERENSON, Abbey B., Mariam R. CHACKO a Constance M. WIEMANN. A case-control study of anatomic changes resulting from sexual abuse. *American Journal of Obstetrics and Gynecology*, 2000, roč. 182, č. 4, s. 820–834. DOI: 10.1016/S0002-9378(00)70331-0; HEGER, Astrid, Lynne TICSON, Oralia VELASQUEZ a Raphael BERNIER. Children referred for possible sexual abuse: Medical findings in 2384 children. *Child Abuse & Neglect*, 2002, roč. 26, č. 6–7, s. 645–659) a to jednak kvôli faktoru času (CSA nebýva oznamované okamžite a teda fyzické dôkazy sa stihnú zahojiť) a rôznorodosti foriem CSA (z ktorých mnohé nemusia zanechávať žiadne fyzické stopy). Navyše, aj keď sú fyzické dôkazy prítomné, stále ešte môžu zostávať nezodpovedané otázky typu, kto je páchatel', kde a koľko krát sa CSA stalo, atď.

41 FALLER, 2007b, op. cit., s. 195–196.

2.2 Teoretický model ciest k nepravdivým obvineniam z CSA

Autori O'Donohue et al.⁴² teoreticky rozpracovali šesť psychologických a investigatívnych ciest potenciálne vedúcich k nepravdivým obvineniam (*untrue allegation*) z CSA: nesprávna interpretácia nesexuálnych udalostí alebo konfabulácia; problematický výsluch; patológia dieťaťa; patológia dospelého; sugestívne kontakty a klamstvo dieťaťa. Každá z týchto hypotéz by pri konkrétnych obvineniach z CSA mala byť preskúmaná.⁴³

2.2.1 Nesprávna interpretácia nesexuálnych udalostí alebo konfabulácia

Tvrdenia o sexuálnom zneužívaní môžu deti produkovať, ak zažili udalosti, ktoré mohli byť mylne pochopené ako sexuálne zneužívajúce. To ako deti kategorizujú svoju skúsenosť⁴⁴ závisí od celého radu faktorov, ale ich kognitívny vývin môže obmedziť alebo skresliť ich úsudok. Dieťa mohlo mať napr. nočnú moru o zneužívaní a môže sa domnievať, že sa to stalo naozaj. Inou situáciou, ktorá môže viesť k dezinterpretácii neškodenej udalosti ako zneužívajúcej, je napr. situácia umývania dieťaťa zo strany dospelého, ktorá je u malých detí primeraná a zvyčajne nemá zneužívajúci charakter. Ale za určitých okolností môže vzniknúť podozrenie z CSA – napr. ak dieťa uvádza nezvyčajné okolnosti umývania (trebárs že dospelý, ktorý dieťa kúpala príliš veľa času strávil umývaním genitálií). Deti taktiež hrávajú medzi sebou hry, zahrňajúca dotyky alebo iné prvky, ktoré môžu ale nemusia indikovať CSA.⁴⁵

⁴² O'DONOHUE et al., op. cit., s. 257–273.

⁴³ Burnett uvádza aj ďalší možný dôvod krivých obvinení, vzťahujúci sa na situácie, kedy sú suspektné obeť už dospelé. Tvrdí, že tým dôvodom môže byť *terapeutická a kultúrna klíma*, ktorá presvedča ľudí, že príčiny ich problémov v dospelosti tkvejú v potlačených zážitkoch zneužívania z detstva a ktorá ich povzbudzuje, aby minulosť uzavreli tým, že údajných páchatel'ov udajú. Okrem toho tvrdí, že tak pre terapeutov ako aj pre právnikov je výhodné, ak sa verí tomu, že CSA spôsobuje obetiam posttraumatickú stresovú poruchu a celoživotné následky. – Tvrdenia citovaného autora sú viac než kontroverzné a v našich podmienkach sotva platné. Odborná literatúra zaoberajúca sa následkami CSA totiž rozoznáva, že následky sú rôznorodé a venuje sa aj fenoménu resiliencie (odolnosti) a posttraumatického rastu. Okrem toho terapeuti, ktorí sa venujú obetiam CSA, nezvyknú odporúčať dospelým obetiam právne riešenia sexuálneho zneužívania z dávnej minulosti, z dôvodu vysokého rizika sekundárnej viktimizácie obetí. Advokáti preferujú skôr iné oblasti práva, než trestné právo, a len málo z nich sa venuje zastupovaniu práv obetí. (BURNETT, Ros. Reducing the Incidence and Harms of Wrongful Allegations of Abuse. In: BURNETT, Ros (ed.). *Wrongful Allegations of Sexual and Child Abuse*. Oxford, UK: Oxford University Press, 2016, s. 282–296. ISBN 9780198723301).

⁴⁴ Jeden z primárnych spôsobov usporiadania skúseností je ich *kategorizácia*, v rámci ktorej sú zážitkom s podobnými znakmi priradzované jednotiace pojmové označenia. Pochopenie toho, ako sú položky spojené (*how items go together*), je základom adaptačného konania a riešenia problémov. Kategorizácia je proces, ktorý zasahuje celé obdobie vývinu, počnúc najrannejším detstvom, a ktorý sa mení súbežne s tým, ako sa rozvíjajú poznatky dieťaťa a jeho kognitívne zručnosti (GELMAN, Susan A. a Meredith MEYER. Child categorization. *WIREs Cognitive Science*, 2011, roč. 2, č. 1, s. 95–105).

⁴⁵ O'DONOHUE et al., op. cit., s. 262–263.

Okrem dezinterpretácie nesexuálnych zážitkov ako sexuálnych, môže dôjsť k inkorporovaniu udalostí vzťahujúcich sa na CSA do neutrálnych (nesexuálnych) zážitkov. Mylné obvinenie z CSA môže byť výsledkom konfabulácie⁴⁶ skúsenosti.⁴⁷

2.2.2 *Problematický výsluch*

K produkcii nepravdivých obvinení môžu prispieť najmä štyri problematické techniky forenzného výsluchu:⁴⁸

1. **Kapciózne otázky.** Teda ak osoba, ktorá vedie výsluch vnáša do rozhovoru a do formulácie otázok nové informácie, ktoré predtým dieťa neuviedlo.
2. **Odvolávanie sa na výpoveď iných osôb** (*“other people” technique*). Ak osoba, ktorá vedie výsluch informuje dieťa o tom, čo iní ľudia už o vyšetrovanej veci povedali (napr. že iné deti sa už o zneužívaní zdôverili), môže vytvárať na dieťa tlak, aby vypovedalo v súlade s očakávaním (tlak na konformitu).
3. **Selektívne posilňovanie určitých odpovedí dieťaťa.** Posilňovanie je pojem zo sociálnej psychológie – ak za určitým správaním nasledujú pozitívne alebo negatívne konzekvencie (čiže odmeny a tresty) zvyšuje alebo znižuje to pravdepodobnosť výskytu určitého správania v budúcnosti. V kontexte výsluchu môže byť táto technika použitá k ovplyvňovaniu odpovedí dieťaťa selektívnym odmeňovaním žiadúcich odpovedí a inhibovaním nežiadúcich odpovedí. Deje sa tak ak osoba, ktorá vedie výsluch: (a) pochváli dieťa alebo mu prisľúbi odmenu (napr. si dobré dievča, na konci výsluchu dostaneš niečo sladké) len vtedy, ak dieťa dáva očakávané odpovede (napr. dieťa menuje osobu páchatel'a), a na druhej strane (b) prejavuje smútok, zamračenie, alebo reaguje spochybňujúco (si si istý, že sa to nestalo?) ak dieťa popiera zneužívanie.
4. **Nepriame techniky výsluchu.** Používanie rôznych pomôcok, ktoré vytvárajú priestor pre konštrukciu príbehu, zodpovedajúcu tomu, ako osoba, ktorá vedie výsluch interpretuje udalosti (za kontroverzné sa v tomto ohľade považuje aj používanie anatomických bábik pri výsluchu).

⁴⁶ *Konfabulácia* je fenomén, pri ktorom je jedinec presvedčený, že určitá udalosť sa stala jemu, napriek tomu, že sa nikdy nestala, alebo sa stala inej osobe. Konfabulácia sa najčastejšie deje: (1) ak bola myšlienka na danú udalosť častá; (2) ak predstava konfabulovanej udalosti obsahuje veľa detailov; (3) ak je udalosť ľahko predstaviteľná; (4) ak je emočná komponenta udalosti výraznejšia než „faktografická“ (PORUBANOVÁ, Michaela. *Neuropsychologické hodnotenie pamäti* [online]. 2012 [cit. 3. 3. 2018]. Dostupné z: https://is.muni.cz/el/1423/podzim2012/PSY105/um/prednaska_RAVLT.pdf). – Deti môžu byť pri rôznych príležitostiach vystavené sexuálnym obsahom – napr. preventívne programy v škole, informácie na internete, diskusia medzi deťmi, zdôverenie sa o CSA zo strany priateľa alebo člena rodiny – a spracovanie takýchto informácií môže byť za určitých okolností narušené a zosobnené (dieťaťom) (O'DONOHUE et al., op. cit., s. 262–263).

⁴⁷ O'DONOHUE et al., op. cit., s. 262–263.

⁴⁸ Ibid, s. 263–264.

Medzi **d’alšie techniky**, ktoré môžu skresľovať výpoveď (*biasing techniques*) dietať a možno zaradiť najmä to, ak osoba, ktorá vedie výsluch opomenie ubezpečiť dietať a o tom, že ak na nejakú otázku nebude vedie odpovedať, je v poriadku ak odpovie „neviem“; neprimerané používanie uzavretých otázok a neprimerané opakovanie otázok.⁴⁹

K nepravdivým obvineniam môže prispieť aj **nesprávna identifikácia sexuálneho groomingu**. Grooming možno definovať ako predchádzajúce nevhodné správanie (*antecedent inappropriate behaviour*), ktoré zvyšuje pravdepodobnosť budúceho sexuálneho zneužívania. Posúdenie groomingu by malo zahŕňať dvojstupňový proces: (1) stanovenie, že správanie dospelého je samo osebe nevhodné; a (2) že možno oprávnenne tvrdiť, že funkciou tohto nevhodného správania je zvýšiť pravdepodobnosť budúceho zneužívajúceho kontaktu. Je možné, že nesprávne závery ohľadne sexuálneho groomingu môžu viesť k nesprávnym záverom o pravdivosti obvinení z CSA. V kontexte výsluchu, ak dietať a uvádza, že mu podozrivá dospelá osoba v priebehu minulých mesiacov kupovala darčeky, vyšetrovateľ môže usúdiť, že ide o sexuálny grooming a môže prejavovať zvýšenú tendenciu klásť dietať a otázky opierajúce sa o predpoklad, že k CSA vskutku došlo. – Obdobne sa môže stať, že rodič si všimne podozrivé správanie dospelého (ako napr. kupovanie darčiekov dietať a) a opakovane sa bude dietať a predpokladom dopytovať, či nedošlo k CSA.⁵⁰

2.2.3 Poruchy správania u detí a poruchy psychického vývinu

O’Donohue et al. uvádzajú, že psychiatrické diagnózy u detí sú relatívne nepreskúmané z hľadiska ich potenciálneho súvisu s nepravdivými obvineniami z CSA. Existujú psychiatrické diagnózy, ktoré sú spojené s náchylnosťou dietať a klamať a dokonca klamať o dôležitých záležitostiach, ktoré môžu ublížiť druhým.⁵¹ V tomto ohľade sú relevantné najmä *poruchy správania*⁵². Ak anamnéza dietať a ukazuje dlhú históriu klamania a podvádzania, ktorá bola alebo môže byť diagnostikovaná ako porucha správania, a dané dietať a vyjadruje obvinenie z CSA, je potrebné dôkladne zvážiť, či sa nejedná o klamstvo

49 O’DONOHUE et al., op. cit., s. 263–264.

50 Ibid, s. 264–265.

51 Ibid, s. 266–268.

52 V MKCH-10 (*Medzinárodná klasifikácia chorôb* [online]. [cit. 12. 3. 2018]. Dostupné z: <http://www.nczisk.sk/Standardy-v-zdravotnictve/Pages/Medzinarodna-klasifikacia-chorob-MKCH-10.aspx>) sú označené diagnostickým kódom F91 a sú vymedzené nasledovne: „*Poruchy správania charakterizuje opakované a pretrvávajúce, asociálne, agresívne alebo vyzyvané konanie. Také správanie môže vážne narušiť vekú primerané sociálne požiadavky. Ide teda o horšie počínanie, ako je obyčajné detské huncútstvo alebo pubertálna rebelia a má ráz trvalého správania (aspoň šesť mesiacov). Poruchy správania môžu byť príznakom aj pre iné psychické choroby. V takých prípadoch treba uprednostniť základnú diagnózu. Príklady správania, ktoré je podkladom pre diagnózu, zahŕňajú nadmerné bitkárstvo a tyranizovanie, krutosť voči iným ľuďom a zvieratám, ťažké poškodzovanie majetku, podpaľovníctvo, krádeže, opakované klamanie, zúškoláctvo a utekanie z domu, nezvyčajne časté a veľké výbuchy zlosti a neposlušnosť. Spomínané správanie, ak je dostatočne výrazné, postačuje na diagnózu, ale jednotlivé disocálne činy nestačia.*“

a **taktiež preskúmať**, aký by na klamstve mohlo mať diet'a záujem (teda **či by ublížením údajnému páchatel'ovi mohlo niečo získať**). O'Donohue et al. v žiadnom prípade nechcú tvrdiť, že diet'a, ktoré vykazuje vážne poruchy správania nemohlo byť obeťou CSA; podotýkajú, že v skutočnosti opak môže byť pravdou, keďže dôsledky CSA sa môžu manifestovať aj v podobe behaviorálnych problémov. Autori iba upozorňujú na to, že deti s poruchami správania môžu mať vyššiu tendenciu klamať a preto netreba opomenúť potrebu preskúmať hypotézu, že diet'a klame.⁵³

Isté riziko nepravdivých obvinení z CSA môže byť späté aj poruchami psychického vývinu suspektných obetí. Existujú nepochybné vedecké dôkazy o zvýšenom výskyte CSA v populácii **duševne zaostalých** (mentálne retardovaných)⁵⁴ jedincov. Avšak ich problémy v oblasti spracovávanía informácií môžu mať dva nežiadúce dôsledky: (1) môžu mať tendenciu k zvýšenej sugestibilite a (2) môžu mať väčšie ťažkosti správne interpretovať realitu. Ich chápanie toho, čo je dobrý dotyk alebo zlý dotyk, nemusí byť tak presné ako u ich duševne nezaostávajúcich rovesníkov. Riziko produkcie nepravdivých obvinení z CSA je spájané aj s používaním nevhodných spôsobov výsluchu detí trpiacich pervazívnou vývinovou poruchou⁵⁵, akou je napr. aj *detský autizmus*.⁵⁶

2.2.4 Patológia dospelého (rodiča, opatrovateľa)

Možným zdrojom nepravdivých obvinení z CSA môžu byť aj *psychózy*.⁵⁷ Psychotik môže trpieť bludmi a halucináciami aj sexuálneho charakteru, vrátane obavy z toho, že niekto sexuálne ublížil alebo ubližuje diet'at'u. Hoci je to veľmi nepravdepodobné, za určitých

53 O'DONOHUE et al., op. cit., s. 266–268.

54 Podľa MKCH-10 sa za **mentálnu retardáciu** (diagnostické kódy F70-F79) pokladá „*zastavenie alebo nedokončenie vývinu intelektu. Porucha sa prejavuje počas vývinovej periódy a charakterizuje ju najmä poškodenie schopností patriacich k celkovej úrovni inteligencie, t. j. poznávacích, jazykových, pohybových a sociálnych schopností. Retardácia sa vyskytuje s inými psychickými či somatickými poruchami alebo bez nich.*“

55 Podľa MKCH-10 je *pervazívna* vývinová porucha (s diagnostickým kódom F84) „*skupina porúch charakterizovaná kvalitatívnym zhoršením recipročných sociálnych interakcií a spôsobov komunikácie a obmedzeným, stereotypným, opakujúcim sa repertoárom záujmov a aktivít. Tieto kvalitatívne odchýlky sú prenikavou črtou fungovania jednotlivca vo všetkých situáciách.*“

56 O'DONOHUE et al., op. cit., s. 266–268.

57 *Psychóza* je všeobecný psychiatrický termín označujúci prejav ťažkého duševného ochorenia, pri ktorom chorý stráca kontakt s realitou, ktorú inak vníma, inak ju hodnotí a inak sa preto správa. Táto strata kontaktu s realitou súvisí s bludmi (mylnými a spravidla nevyvrátiteľnými presvedčeniami) a halucináciami (klamnými vnemami, ktoré vznikajú nezávisle na vonkajšom podnete, ale chorý je nevyvrátiteľne presvedčený o ich reálnosti). Pod ich vplyvom sa chorý môže dopúšťať pre okolie celkom nepochopiteľných činov. Sám nemá na svoje ochorenie náhľad (*Veľký lekársky slovník* [online]. 2018 [cit. 1. 4. 2018]. Dostupné z: <http://lekarske.slovníky.cz/pojem/psychoza>; VÁGNEROVÁ, Mária. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2004, 872 s. ISBN 80-7178-802-3). Medzi najvážnejšie psychotické ochorenia patrí schizofrénia.

okolností môže psychotik zdieľaním svojich bludov a halucinácií dieťaťu spôsobiť, že si ono dezinterpretuje vlastnú skúsenosť.⁵⁸

O'Donohue et al.⁵⁹ predpokladajú, že aj niektoré poruchy osobnosti môžu prispieť k vzniku nepravdivých obvinení z CSA. Napr. pri *disociálnej poruche osobnosti*⁶⁰ môžu ľudia bez ostychu klamať a bezohľadne obviňovať iných. Podobne niektoré črty *emočne nestabilnej poruchy osobnosti*⁶¹ môžu disponovať jedinca k pomstychtivému konaniu a k extrémnom v hodnotení druhých v interpersonálnych vzťahoch (striedanie idealizácie a znehodnocovania druhej osoby), ktoré môže potenciálne ovplyvňovať aj deti.

Napokon je pre vznik nepravdivých obvinení z CSA podľa O'Donohue et al. do istej miery relevantná aj *depresívna nálada*, pod vplyvom ktorej môže dospelý vystavovať dieťa svojej beznádeji a negatívneho vnímania sveta. Vyjadrenia typu „nám sa vždy dejú zlé veci“ môže dieťa pochopiť tak, že aj jemu niekto ublížil, čím môže dôjsť k vytvoreniu falošných spomienok. Hoci je takýto scenár málo pravdepodobný, poukazuje na dôležitosť porozumenia kontextu a faktorom, ktoré viedli k počiatočnému vysloveniu podozrenia (*initial outcry*) z CSA.⁶²

2.2.5 Sugestívne kontakty

Okrem toho, že zdrojom sugestívnych vplyvov môžu byť profesionáli, ktorí realizujú forenzný výsluch dieťaťa, môže sa stať, že rodičia alebo opatrovatelia dieťaťa podsunú zavádzajúce informácie.⁶³ Za určitých okolností môžu sugestívne kontakty, ktorým bolo dieťa vystavené, prispieť k nepravdivým obvineniam z CSA. Nie je to však tak jednoduché, ako by sa mohlo zdať. Názor, že deti vo väčšej miere podliehajú sugesciám než

⁵⁸ O'DONOHUE et al., op. cit., 268–270.

⁵⁹ Ibid, s. 269–270.

⁶⁰ Charakterizuje ju neuznávanie sociálnych záväzkov, nedostatok citov k iným. Všeobecne sa prejavuje rozpor medzi správaním a prijatými sociálnymi normami. Skúsenosť vrátane trestu sotva ovplyvňuje správanie. Nízka tolerancia frustrácie a nízky prah pre výbuchy agresie, vrátane násillia; tendencia obviňovať iných, alebo ponúkať prijateľné vysvetlenie správania, ktoré privádza osobu do rozporu so spoločnosťou. V MKCH-10 je označená diagnostickým kódom F60.2.

⁶¹ Charakterizuje ju náchylnosť konať impulzívne a bez ohľadu na následky; nálada je nevypočítateľná a vrtošivá. Sklon k výbuchom emócií, neschopnosť ovládať citové výbuchy. Náchylnosť k priečnemu správaniu a ku konfliktom s inými, najmä ak sa impulzívne konanie zmarí, alebo ak sa posudzuje. Rozlišujú sa dva typy: impulzívny typ charakterizovaný najmä citovou nestálosťou a nedostatočným ovládaním impulzov a hraničný typ charakterizovaný navyše poruchami sebaobrazu, cieľov a osobných preferencií, intenzívnymi a nestabilnými medziľudskými vzťahmi a tendenciou k sebadeštruktívnemu správaniu vrátane samovražedných gest a pokusov. V MKCH-10 je označená diagnostickým kódom F60.3).

⁶² O'DONOHUE et al., op. cit., s. 270.

⁶³ O'DONOHUE et al., op. cit., s. 261–262.

dospelí je súčasnými výskumníkmi zaoberajúcimi sa problematikou sugestibility, považovaný za zastaraný.^{64, 65}

Hoci mnoho ľudí si myslí, že je relatívne jednoduché niekomu cielene implantovať do pamäte spomienky na udalosti, ktoré sa nikdy nestali (*false memory*), výskumné zistenia preukazujú, že opak je pravdou, a to aj pokiaľ ide o deti.⁶⁶ Vo všeobecnosti experimenty zamerané na falošné spomienky ukázali, že **väčšina ľudí (70–85 %) nie je náchylných na dezinformácie**; a že dezinformačné efekty sa väčšinou vzťahujú na detaily, ktoré nie sú zvlášť zapamätateľné (*not particularly memorable*).⁶⁷ Väčšina ľudí odoláva sugesciám, ktorým sú vystavení, napriek opakovaným pokusom o zapamätanie informácií, používaniu riadenej imaginácie, pozmeneným fotografiami alebo angažovanosti dôveryhodných dospelých.⁶⁸ Deti už od troch rokov veku odmietnu nepravdivé sugescie, že boli zne-

64 BRAINERD, Charles J. Developmental reversals in false memory: A new look at the reliability of children's evidence. *Current Directions in Psychological Science*, 2013, roč. 22, č. 5, s. 335–341. DOI: 10.1177/0963721413484468; BRACKMANN, Nathalie, Henry OTGAAR, Melanie SAUERLAND a Marko JELICIC. When children are the least vulnerable to false memories: a true report or a case of autosuggestion? *Journal of Forensic Sciences*, 2016, roč. 61, č. S1, s. S271–S275. DOI: 10.1111/1556-4029.12926; HRTIZ, Amelia Courtney, Caisa Elizabeth ROYER, Rebecca K. HELM, Kayla A. BURD, Karen OJEDA a Stephen J. CECI. Children's suggestibility research: Things to know before interviewing a child. *Anuario de Psicología Jurídica*, 2015, roč. 25, č. 1, s. 3–12; KIM, InKyeong, Enoch S. KWON a Stephen J. CECI. Developmental Reversals in Report Conformity: Psycho-legal Implications. *Applied Cognitive Psychology*, 2017, roč. 31, č. 2, s. 128–138. DOI: 10.1002/acp.3309; OTGAAR, Henry, Mark L. HOWE, Nathalie BRACKMANN a Daniel H. J. van HELVOORT. Eliminating Age Differences in Children's and Adults' Suggestibility and Memory Conformity Effects. *Developmental Psychology*, 2017, roč. 53, č. 5, s. 962–970. DOI: 10.1037/dev0000298; PETERSON, Dwight J., Kevin T. JONES, Jaclyn A. STEPHENS, Filiz GÖZENMAN a Marian E. BERRYHILL. Childhood Memory: An Update from the Cognitive Neuroscience Perspective. In: O'DONOHUE, William T. a Matthew FANETTI (eds.). *Forensic Interviews Regarding Child Sexual Abuse: A Guide to Evidence-Based Practice*. Cham: Springer, 2016, s. 81–105. ISBN 978-3-319-21097-1.

65 V tomto ohľade viacerí autori upozorňujú na riziká plynúce z toho, že mnohí odborníci, vrátane súdnych znalcov, nie sú zorientovaní v súčasnom stave vedeckého poznania ohľadne pamäte (BRACKMANN et al., op. cit., s. S271–S275; MELINDER, Annika a Svein MAGNUSSEN. Psychologists and psychiatrists serving as expert witnesses in court: what do they know about eyewitness memory? *Psychology, Crime & Law*, 2015, roč. 21, č. 1, s. 53–61. DOI: 10.1080/1068316X.2014.915324; ZAJAC, Rachel, Maryanne GARRY, Kamala LONDON, Felicity GOODYEAR-SMITH a Harlene HAYNE. Misconceptions about childhood sexual abuse and child witnesses: implications for psychological experts in the courtroom. *Memory*, 2013, roč. 21, č. 5, s. 608–617. DOI: 10.1080/09658211.2013.778287).

66 BARLOW, M. Rose, Kathy PEZDEK, K. a Iris BLANDÓN-GITLIN, K. Trauma and Memory. In: GOLD, Steven N. (Ed.). *APA handbooks in psychology. APA handbook of trauma psychology: Foundations in knowledge*. Washington, DC, US: American Psychological Association, 2017, s. 307–331. ISBN 978-1-4338-2653-5; BREWIN, Chris R. a Bernice ANDREWS, B. Creating Memories for False Autobiographical Events in Childhood: A Systematic Review. *Applied Cognitive Psychology*, 2017, roč. 31, č. 1, s. 2–23. DOI: 10.1002/acp.3220; PEZDEK, Kathy a Iris BLANDÓN-GITLIN. It Is Just Harder to Construct Memories for False Autobiographical Events. *Applied Cognitive Psychology*, 2017, roč. 31, č. 1, s. 42–44. DOI: 10.1002/acp.3269

67 BREWIN a ANDREWS, op. cit., s. 2–23; GOODMAN-DELAHUNTY, Jane, Mark Andrew NOLAN a Evianne L. van GIJN-GROSVENOR. *Empirical guidance on the effects of child sexual abuse on memory and complainants' evidence*. Sydney, Australia: Royal Commission into Institutional Responses to Child Sexual Abuse, 2017, 197 s. ISBN 978-1-925622-18-8.

68 BREWIN a ANDREWS, op. cit., s. 2–23.

užívané.⁶⁹ Ak by aj rodič navádzal dieťa na krivú výpoveď, treba pamätať na to, že dieťa pozná druhého rodiča. Výskumy preukázali, že deti menej podliehajú sugesciám o ľuďoch, ktorých dobre poznajú, a že sa zdráhajú obviňovať z nemorálnych činov ľudí, ktorých ľúbia.⁷⁰ Navyše v prípadoch, kde jedinci podľahnú sugesciám, neexistujú vedecké dôkazy, ktoré by preukázali, že **falošné spomienky** môžu byť vytvorené s takým stupňom presvedčenia, aby ich bolo možné udržať v priebehu dlhotrvajúcich súdnych konaní.⁷¹

2.2.6 Dieťa klame

V súvislosti s potenciálnym klamstvom u detí vo vzťahu k CSA, je dôležité *rozlišovať*, že a) deti môžu klamať pri obviňovaní inej osoby z CSA alebo b) klamať tým, že CSA popierajú. Vo vedeckej literatúre sa oveľa častejšie objavuje znepokojenie z (frekvencovanejšieho výskytu) varianty b) teda fenoménu popierania CSA.⁷²

Za prípadným krivým obvinením môžu byť *rôzne motívy*.⁷³ pomsta niekomu kto dieťa nahneval; snaha vyvinúť sa z niečoho (napr. dieťa vyrukuje s obvinením vtedy, ak je potrestané za zlé správanie); snaha získať pozornosť (napr. ak dieťa vyzozorovalo, že iné dieťa ako obeť CSA bolo zahrnuté pozornosťou a láskou rodičov); snaha vyhovieť niekomu, kto krivým obvinením nejakej osoby sleduje vlastný záujem (napr. pomstu, finančný zisk). Preto je dôležité preskúmať okolnosti za akých sa obvinenie z CSA objavilo.

Pokiaľ ide o klamstvo – musia byť splnené dve **kritéria** aby sme mohli o klamstve vôbec hovoriť: 1) dieťa uvádza nepravdu, 2) dieťa tak číni vedome. Uvedené je v priamom kontraste s fenoménom pamäťovej chyby (alebo falošnej spomienky – *false memory*), pre ktorú je charakteristické, že dieťa uvádza nepravdu, ale zároveň verí (hoci nesprávne), že hovorí pravdu.⁷⁴ Okrem toho treba brať do úvahy, že obvinenie z CSA je v skutočnosti sériou tvrdení týkajúcich sa toho kto, čo, kde, koľko krát spáchal, či pri

⁶⁹ GOODMAN, Gail S., Bette L. BOTTOMS, Leslie RUDY, Suzanne L. DAVIS a Beth M. SCHWARTZ-KENNEY. Effects of past abuse experiences on children's eyewitness memory. *Law and Human Behavior*, 2001, roč. 25, č. 3, s. 269–298. DOI: 10.1023/A:1010797911805

⁷⁰ LYON, Thomas D. New Wave in Children's Suggestibility Research: A Critique. *Cornell Law Review*, 1999, roč. 84, č. 4, s. 1004–1087; LYON, Thomas D. Let's not exaggerate the suggestibility of children. *Court Review*, 2001, roč. 38, č. 3, s. 12–14.

⁷¹ BREWIN a ANDREWS, op. cit., s. 2–23.

⁷² O'DONOHUE, William T. a Olga CIRLUGEA. How Often Do Children Lie About Being Sexually Abused? In: O'DONOHUE, William T. a Matthew FANETTI. *Forensic Interviews Regarding Child Sexual Abuse: A Guide to Evidence-Based Practice*. Cham, Switzerland: Springer International Publishing, 2016, s. 275–292. ISBN 978-3-319-21097-1; LYON, 1999, op. cit., s. 1004–1087; LYON, Thomas D. False Denials: Overcoming Methodological Biases in Abuse Disclosure Research. In: PIPE, Margaret-Ellen, Michael E. LAMB, Yael ORBACH. a Ann-Christin CEDERBORG (eds). *Child Sexual Abuse: Disclosure, Delay and Denial*. New York: Routledge 2007, s. 41–60. ISBN 978-0805852844.

⁷³ O'DONOHUE a CIRLUGEA, op. cit., s. 275–292; O'DONOHUE et al., op. cit., s. 258–261.

⁷⁴ Ibid.

tom boli nejakí svedkovia, atď. Niektoré z týchto tvrdení môžu byť pravdivé, niektoré nie. Teda v konkrétnom prípade môže výpoveď dieťaťa obsahovať kombináciu pravdivých a nepravdivých tvrdení. Otázka klamstva je teda veľmi komplexnou otázkou.⁷⁵

Aby profesionáli boli schopní robiť informované rozhodnutia o pravdepodobnosti pravdivosti v konkrétnom prípade podozrenia z CSA, je vhodné poznať nejakú základnú mieru prevalencie klamstva. Pri hľadaní serióznych údajov o tejto prevalencii je ale potrebné zohľadňovať vyššie naznačenú komplexnosť problematiky klamstva. Výskum, ktorý sa pokúša poskytnúť relevantnú odpoveď na otázku ako často deti klamú o CSA musí spĺňať tri **kritéria**: (1) musí používať metodológiu, ktorá by odôvodňovala záver, že tvrdenia dieťaťa sú vskutku nepravdivé; (2) musí používať metodológiu, ktorá by dokázala posúdiť či dieťa klame vedome; 3) tieto dve kritéria by sa za ideálnych okolností mali uplatniť na každé sub-tvrdenie dieťaťa v jeho výpovedi. Splnenie týchto troch kritérií nie je ľahké, a doterajší výskum (pozri kap. 2.3) v tomto ohľade má značné limity.⁷⁶

2.3 Zahranichné výskumy o výskyte krivých obvinení

Nakoľko podľa nám dostupných informácií, na Slovensku dosiaľ neboli realizované výskumy, ktoré by sa zameriavali na predmetnú problematiku, opierame sa v obsahu tejto subkapitoly o výsledky relevantných zahraničných výskumov. Ich prehľad načrtáva obraz o prevalencii krivých obvinení z CSA, spolu s metodologickými limitmi, príznačnými pre výskumy tohto typu.

Odborníci z odboru psychiatria a psychológia z Nového Mexika Goodwin et al.⁷⁷ analyzovali 46 prípadov podozrení z CSA intrafamiliárneho typu, s ktorými prišli do kontaktu pri svojej práci v rámci inštitúcie zameranej na ochranu detí (*child abuse agency*). Dospeli z záveru, že v skúmanej vzorke boli 2 prípady (**4,3 %**) krivých obvinení zo strany psychotických matiek a 1 prípad (**2,1 %**) krivého obvinenia zo strany dieťaťa (išlo o 13 ročného chlapca, ktorý začal vykazovať problémové správanie potom, čo sa jeho matka znovu vydala). Závery z tejto štúdie sú limitované tým, že nešlo o reprezentatívnu vzorku, a štúdia neobsahovala žiadnu metodológiu vzťahujúcu sa na posúdenie úmyslu (zlovoľnosti krivého obvinenia).

Jones a McGraw⁷⁸ študovali spolu s tímom odborníkov podiel podložených (*founded*) a nepodložených prípadov CSA, na vzorke 576 prípadov, ktoré boli ohlásené oddeleniu sociálnych služieb v Denveri. Zistili, že 53 % prípadov bolo podložených a zostávajúcich

75 O'DONOHUE a CIRLUGEA, op. cit., s. 275–292; O'DONOHUE et al., op. cit., s. 258–261.

76 O'DONOHUE a CIRLUGEA, op. cit., s. 275–292.

77 GOODWIN, Jean, Doris SAHD a Richard T. RADA. Incest hoax: False accusations, false denials. *Bulletin of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 1978, roč. 6, č. 3, s. 269–276.

78 JONES, David P. H. a J. Melbourne MCGRAW. Reliable and fictitious accounts of sexual abuse in children. *Journal of Interpersonal Violence*, 1987, roč. 2, č. 1, s. 27–45. DOI: 10.1177/088626087002001002

47 % nie. Z toho najväčšia časť (24 %) bola nepodložená kvôli nedostatočným informáciám. Ďalšia veľká kategória prípadov (17 %) boli nepodložené podozrenia (*unsubstantiated suspicions*). Iba 6 % prípadov bolo klasifikovaných ako fiktívne (falošné). Z nich krivé obvinenia **zo strany dospelých** predstavovali **5 %** z celkového množstva prípadov, a krivé obvinenia **zo strany detí 1 %**.⁷⁹ Po detailnej analýze fiktívnych prípadov CSA usúdili, že tieto charakterizujú také črty ako: nedostatok emócií, absencia vzorcov donútenia (*coercion*) alebo hrozby vo výpovedi o CSA či absencia detailov. Niektoré deti, ktoré podľa nich uvádzali fiktívne CSA, trpeli v dôsledku skorších skúseností príznakmi posttraumatickej stresovej poruchy (a spomienky na skoršie CSA si údajne zamieňali za prítomnú realitu); v niektorých prípadoch sa fiktívne obvinenie objavilo v kontexte poručenského sporu a niekedy bola za fiktívnym obvinením chabá kvalita forenzného výsluchu detí. Výskumníci zároveň priznali, že závery o krivých obvineniach na základe uvedených črt nemožno považovať za absolútne. Výskumníci neposudzovali úmyselnosť nepravdivých obvinení z CSA a pri kategorizácii prípadov sa spoliehali na úsudok profesionálov. Výskumníci z University of North Carolina, Everson a Boat⁸⁰ oslovili 100 pracovníkov z oblasti sociálno-právnej ochrany, z ktorých 88 sa do výskumu zapojilo. Títo prišli do kontaktu s 1249 prípadmi CSA. Podľa ich odhadu boli deti pôvodcami krivých obvinení **v priemere v 4,7 %** prípadoch, pričom výsledky poukazovali na rozdiely v odhade výskytu v závislosti od veku deti (deti do 3 rokov veku o CSA údaje klamali iba 1,6 % prípadov, zatiaľ čo deti nad 12 rokov už v 8 % prípadov). V druhej fáze výskumu sa 24 z 34 profesionálov, ktorí uvádzali skúsenosť s prípadmi krivých obvinení, výskumníci pýtali na vysvetlenie ich úsudku. Ukázalo sa, že profesionáli svoje závery opierali o také kritéria ako: odvolanie výpovede, nedostatočné množstvo detailov vo výpovedi, nezrovnalosti vo výpovedi, absencia podporného medicínskeho nálezu, nedostatok strachu voči páchatel'ovi, alebo fakt, že páchatel' prešiel detektorom lži. Aj tento výskum mal viacero zásadných slabín. V prvom rade, validita väčšiny z uvádzaných kritérií podľa súčasnej úrovne vedeckého poznania nepredstavuje spoľahlivé indikátory falošných obvinení z CSA. Navyše nie je jasné koľko z tých kritérií malo byť splnených ani akým spôsobom sa kombinovali pri posudzovaní jednotlivých prípadov. Autori opomenuli posudzovanie úmyslu dieťaťa (teda či išlo vedomé klamstvo) a vo výsledkoch sa spoľahli len na subjektívny úsudok profesionálov.

⁷⁹ Štúdiu autorov Jones a McGraw neskôr s drobnými metodologickými odlišnosťami replikovali Oates et al., ktorí vo vzorke 551 Denverkých prípadov podozrení z CSA ohlásených úradom sociálno-právnej ochrany detí, zistili výskyt krivých obvinení zo strany detí na úrovni 1,5 % (OATES, Kim R., David P. H. JONES, David DENSON, Andrew SIROTNAK, Nancy GARY a Richard D. KRUGMAN. Erroneous concerns about child sexual abuse. *Child Abuse & Neglect*, 2000, roč. 24, č. 1, s. 149–157. DOI: 10.1016/S0145-2134(99)00108-8).

⁸⁰ EVERSON, Mark D. a Barbara W. BOAT. False allegations of sexual abuse by children and adolescents. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 1989, roč. 28, č. 2, s. 230–235. DOI: 10.1097/00004583-198903000-00014.

Američanka Kendall-Tackett⁸¹ oslovením 74 odborníkov s právnickým vzdelaním a 127 odborníkov v oblasti duševného zdravia zistila, že väčšina profesionálov sa domnievala, že deti o CSA klamú v **menej ako 5 %** prípadov. Jej výskum mal ale viacero slabín: úmysel nebol posudzovaný (klamstvo nebolo odlišené od pamäťových chýb); použitá definícia klamstva nezahrňala vedomé popieranie CSA (*false denial*); jedinou metódou na posúdenie výskytu krivých obvinení bol názor profesionálov bez uvedenia kritérií ako k rozhodnutiu dospeli a či použité kritéria boli vôbec správne.

Podľa Kanadskej štúdie⁸² bolo z 12 468 prípadov CSA 6244 nepodložených (*unsubstantiated*) pričom z nich 9 % bolo považovaných za zlovoľné (*malicious*) krivé obvinenia. Z celkového počtu vyšetrovaných prípadov teda krivé obvinenia predstavujú **4,5 %**. Štúdia neuvádza kto bol považovaný za pôvodcu krivého obvinenia ani to, ako bola zlovoľnosť posúdená. Aj v tejto štúdii sa výsledky opierali len o subjektívny úsudok profesionálov podieľajúcich sa na vyšetrovaní prípadov.

V národnej Kanadskej štúdii Trocmé a Bala⁸³ zisťovali výskyt krivých obvinení vo vzorke 7672 prípadov (všetkých typov) zlého zaobchádzania s dieťaťom, ktoré sa dostali do pozornosti úradov pre sociálnoprávnu ochranu detí. Z nich podozrenia z CSA predstavovali 798 prípadov. Výskyt krivých obvinení z rôznych typov zlého zaobchádzania s dieťaťom dosahoval celkovo úroveň 4 %, a v kontexte poručenských sporov stúpol na 12 %.⁸⁴ Krivé obvinenia z CSA sa vyskytli v **6 %** prípadov. Zo 43 krivých obvinení z CSA, **žiadne nebolo vyslovené dieťaťom**, 8 pochádzalo od rezidenčných rodičov, 7 od nerezidenčných rodičov, 6 zo strany príbuzných, susedov, či z okruhu známych; zvyšných 22 pochádzalo od iných alebo zo zdrojov, ktoré sa nedali identifikovať. Výskumníci však vychádzali priamo z údajov a záverov, ktoré im dodali pracovníci úradov sociálno-právnej ochrany detí. Títo, na základe vyhodnotenia dôkazov zhromaždených pri ich šetrení, kategorizovali prípady na podložené, podozrivé a nepodložené. Kategória nepodložených sa rozčleňovala ešte na prípady vnímané ako oznámenia podozrení s dobrým úmyslom a oznámenia, ktoré boli zámerne falošné (zlovoľné). Výsledky teda reprezentujú iba názory odborníkov ohľadne úmyslu (*intentionality*) oznamovateľov.

81 KENDALL-TACKETT, Kathleen A. How many children make false allegations of sexual abuse?: A survey of mental health and law enforcement professionals. *Family Violence Bulletin*, 1991, roč. 7, č. 3, s. 19–21.

82 Public Health Agency of Canada, 2003 In: O'DONOHUE a CIRLUGEA, op. cit., s. 280–281.

83 TROCMÉ, Nico a Nicholas BALA. False allegations of abuse and neglect when parents separate. *Child Abuse & Neglect*, 2005, roč. 29, č. 12, s. 1333–1345. DOI: 10.1016/j.chiabu.2004.06.016

84 Austrálski vedci Brown et al. analyzovali záznamy 149 náhodne vybraných prípadov poručenských sporov, v ktorých sa objavili podozrenia z rôznych druhov násillia na deťoch. Celkový výskyt krivých obvinení nepresiahol 9 % (výskyt len vo vzťahu k CSA nebol posudzovaný samostatne). Kritéria pre krivé obvinenia neboli v štúdii špecifikované (BROWN, Thea, Margartia FREDERICO, Lesley HEWITT a Rosemary SHEEHAN. Revealing the Existence of Child Abuse in the Context of Marital Breakdown and Custody and Access Disputes. *Child Abuse & Neglect*, 2000, roč. 24, č. 6, s. 849–859. DOI: 10.1016/S0145-2134(00)00140-X).

Niektoré štúdie sa zaoberali výskytom krivých obvinení z CSA špecificky **v kontexte poručenských sporov o deti**, nakoľko sa v laických i odborných kruhoch rozmohlo presvedčenie, že ak sa pri súdnych ťahaniach o deti objavujú podozrenia z CSA, väčšinou ide o krivé obvinenia.⁸⁵ Štúdie, ktoré uvádzali vysoký výskyt krivých obvinení z CSA v kontexte poručenských sporov boli väčšinou kazuistického charakteru (teda prinášali popis pozorovaní prípadov z praxe autorov).⁸⁶ Napr. Američania Benedek a Schetky⁸⁷ z 18 prípadov údajného CSA, s ktorými sa stretli v psychiatrickej praxi pri posudzovaní poručenských otázok, 10 (56 %) považovali za krivé obvinenia. Ich výsledky však musia byť interpretované opatrne, nakoľko išlo o malú a veľmi nereprezentatívnu vzorku prípadov. Navyše nešpecifikovali, či údajné krivé obvinenia pochádzali od detí alebo od dospelého. Napokon nie je známe či a aké kritéria použili na posúdenie úmyslu (zlovoľnosti krivých obvinení).

Americký psychiater Green⁸⁸ posudzoval 11 prípadov údajného CSA v kontexte poručenských sporov a usúdil, že 4 z 11 prípadov, t.j. 35 % prípadov boli krivé obvinenia smerované proti otcom detí. Pre determinovanie, či bolo CSA fiktívne, použil nasledovné kritéria: prezradenie (*disclosure*) CSA je ľahké a spontánne; prezradenie nie je sprevádzané negatívnymi afektmi; dieťa používa sexuálnu terminológiu dospelých; dieťa hovorí o CSA keď získa ubezpečenie od matky; dieťa často konfrontuje otca s obvinením v prítomnosti matky; pozitívne interakcie medzi dieťaťom a otcom; paranoidná a hysterická matka, ktorá dieťa naviedla na krivé obvinenie; dieťa nevykazuje znaky a symptómy CSA. Nakoľko väčšina Greenom použitých kritérií nebola potvrdená výskumom, jeho štúdia skvelo ilustruje riziká spoliehania sa na úsudok profesionála. Navyše je zjavné, že jeho výskumná vzorka nebola reprezentatívna.

Naproti kontroverzným štúdiám kauzistického charakteru, Faller a DeVoe⁸⁹ z Michiganskej univerzity podrobne študovali 215 prípadov obvinení z CSA v rozvodových

⁸⁵ Takéto tézy boli v nejednom prípade propagované autormi s propedofilnými názormi. V tomto ohľade pozri napr. informácie o autorovi Ralph Underwager, ktoré vo svojej kritickej štúdií uvádza: McDONALD, Marilyn. The Myth of Epidemic False Allegations of Sexual Abuse in Divorce Cases. *Court Review*, 1998, roč. 35, č. 1, s. 12–19. Pozoruhodné sú aj informácie v kapitole o histórii vzniku a predstaviteľoch nadácie tzv. syndrómu falošnej pamäte (*False Memory Syndrome Foundation*): ORR, Marjorie. False memory syndrome movements: the origins and the promoters. In: SINASON, Valerie (ed.). *Memory in Dispute*. New York: Routledge, 2018, s. 79–94. ISBN 978-1-85575-122-4. Zaujímavé sú aj ideové piliere kontroverznej teórie Richarda Gardnera o tzv. *syndróme zavrhnutého rodiča*, sumarizované v dvojdielnej štúdií: KARKOŠKOVÁ, Slávka. Používanie konceptu „syndróm zavrhnutého rodiča“ v právnej praxi – 1. časť. *Justičná revue*, 2016, roč. 68, č. 6–7, s. 690–709; KARKOŠKOVÁ, Slávka. Používanie konceptu „syndróm zavrhnutého rodiča“ v právnej praxi – 2. časť. *Justičná revue*, 2016, roč. 68, č. 8–9, s. 857–877.

⁸⁶ Ako uvádza McDonald (1998), štúdie tohto typu nespĺňajú kritéria solídneho vedeckého výskumu (*hard science*), hoci môžu vzbudzovať dojem vedeckosti tým, že sú často citované.

⁸⁷ BENEDEK, Elissa P. a Diane H. SCHEITKY. Allegations of sexual abuse in child custody and visitation disputes. In: SCHEITKY, Diane H. a Elissa P. BENEDEK (eds.). *Emerging issues in child psychiatry and the law*. New York, NY: Brunner/Mazel, 1985, s. 145–156. ISBN 978-0876303931.

⁸⁸ GREEN, Arthur H. True and false allegations of sexual abuse in child custody disputes. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*, 1986, roč. 25, č. 4, s. 449–456. DOI: 10.1016/S0002-7138(10)60001-5

⁸⁹ FALLER, Kathleen Coulborn a Ellen DeVoe, E. Allegations of sexual abuse in divorce. *Journal of Child Sexual Abuse*, 1995, roč. 4, č. 4, s. 1–25. DOI: 10.1300/J070v04n04_01.

konaniach. Na základe analýzy dát z rozhovoru s dieťaťom, z rozhovoru s rodičom a klinického úsudku tímu odborníkov konštatovali, že 21 % prípadov sa javilo ako falošných, ale väčšina neprávom obviňujúcich rodičov naozaj verila, že dieťa bolo viktimizované. Iba 10 prípadov, t.j. 4,7 % bolo takých, kde rodičia vedeli, že podali krivé oznámenie (po konfrontácii sa ku krivému oznámeniu priznali). Pritom oných 10 krivých obvinení pochádzalo iba od 6 rodičov (4 krivé oznámenia podal jeden otec na jeho exmanželku, jej priateľa, starú mamu a starého otca).

Aké **závery** vyplývajú z prehľadu relevantných vedeckých štúdií? Kvôli metodologickým nedostatkom (limitom) existujúcich štúdií dospějeme k Sokratovskému záveru, že **mieru prevalence** krivých obvinení z CSA **nepoznáme**.⁹⁰ Doterajšie výskumy sa značne líšili v kritériách, ktoré používali na rozlíšenie opodstatnenosti podozrení a vyselektovanie krivých obvinení. Niektoré sa opierali o profesionálny úsudok a zvyčajne neuvádzali detaily týkajúce sa kritérií, na základe ktorých bol úsudok sformovaný; navyše nepreukázali do akej miery sa závery viacerých posudzovateľov zhodovali (*interrater reliability*). Iné štúdie používali varietu kritérií, z ktorých mnohé neboli empiricky potvrdené ako validné indikátory krivých obvinení a navyše zvyčajne neuvádzali aká kombinácia kritérií viedla k výsledným záverom posúdenia. Žiadna štúdia neskúmala jednotlivé subkomponenty výpovede dieťaťa a dospelého, aby určila ktoré boli pravdivé a ktoré nie; všetky štúdie posudzovali tvrdenia o CSA ako celok. Avšak principiálnym metodologickým obmedzením doterajších výskumov je nedostatok validných metód na determinovanie či dieťa alebo dospelý uvádza nepravdu zámerne. Intencionalita je notoricky náročný konštrukt na to, aby ho správne posúdil vonkajší pozorovateľ, preto vo vzťahu k oznamovaným podozreniam z CSA zostáva hádankou. Je zjavné, že deti a dospelí niekedy o CSA vedome klamú. Avšak **neexistujú žiadne vedecké dôkazy nasvedčujúce tomu, žeby krivé (zlovoľné) obvinenia z CSA boli frekventovaným fenoménom**, žeby tvorili väčšinu alebo čo i len značnú menšinu (*sizable minority*) spomedzi všetkých oznámených prípadov.⁹¹ Nízku mieru krivých obvinení z CSA uvádzajú viacerí experti zaoberajúci sa problematikou CSA.⁹² Na získanie presnejšieho obrazu o výskyte krivých obvinení z CSA je potrebný ďalší výskum, s výskumnou metodológiou prekonávajúcou limity doterajších výskumov v tejto oblasti.⁹³

90 O'DONOHUE a CIRLUGEA, op. cit., s. 280–291; a O'DONOHUE et al., op. cit., s. 260–261.

91 Ibid.

92 SCHUMAN, Theresa M. Allegations of sexual abuse. In: STAHL, Philip M. (ed.). *Complex issues in child custody evaluations*. Thousand Oaks, CA: Sage, 1999, s. 43–68. ISBN 978-0761919094; BOLEN, op. cit., s. 109, 221; FALLER, 2007b, op. cit., s. 206; BROWNE, Kevin D. Assessing the Sexually Abused Child as a Witness. In: BROWNE, Kevin D., Anthony R. BEECH, Leam A. CRAIG a Shihning CHOU (eds.). *Assessments in Forensic Practice: A Handbook*. Chichester, West Sussex, UK; Malden, MA, USA: John Wiley & Sons Ltd., 2017, s. 333–353. ISBN 9781118314531; MELKMAN et al., op. cit. 76–85; Podobne, vo vzťahu k sexuálnemu násiliu na ženách výskumné štúdie konzistentne uvádzajú mieru krivých obvinení pod hranicou 10 % (WEISER, op. cit., s. 46–60).

93 V nedávnej dobe sa objavila na trhu publikácia kolektívu autorov – BURNETT, Ros (ed.). *Wrongful Allegations of Sexual and Child Abuse*. Oxford, UK: Oxford University Press, 2016, 328 s. ISBN 9780198723301 – venovaná problematike krivých obvinení z CSA. Kým na jednej strane podotýka,

Kým vedecký svet stále hľadá spôsoby, ako sa čo najviac priblížiť k poznaniu objektívnej skutočnosti, v každodennom živote tak laici ako i profesionáli vyslovujú svoje (neraz trufalé a hrubo zjednodušené) odhady týkajúce sa výskytu krivých obvinení z CSA vo všeobecnosti alebo konštatovania vzťahujúce sa na konkrétne kauzy. O čo svoje odhady a konštatovania opierajú načrtne nasledujúca kapitola.

3 Riziko predsudkov verzus reálne možnosti detekcie klamstva

3.1 Môže skúsenosť odborníkov z praxe prekonať limity výskumu?

Rovnaké problémy, ktoré limitujú výskum sa v ešte väčšej miere vzťahujú na situácie, kedy sa profesionáli pokúšajú identifikovať rozlišujúce a validné indikátory krivých obvinení z CSA opierajúc sa o vlastnú skúsenosť z riešenia prípadov podozrení z CSA.⁹⁴ Spoliehanie sa na profesionálnu skúsenosť (či už vlastnú alebo iných odborníkov) je vo všeobecnosti riskantné. Metaanalýzy štúdií, ktoré boli zamerané na skúmanie vzťahu medzi skúsenosťou a správnosťou klinického úsudku dospeli k záveru, že skúsenosť sama o sebe má na správnosť úsudku zanedbateľný vplyv.⁹⁵ Výskumníci si zároveň všimli jeden nešťastný dôsledok rozsiahlej praxe (skúsenosti) – a síce, že časom skúsení odborníci nadobúdajú stále väčší pocit istoty ohľadne správnosti svojich úsudkov – a deje sa to bez toho, aby k skutočnému zlepšeniu správnosti úsudku naozaj dochádzalo.⁹⁶

že akékoľvek pokusy posúdiť prevalenciu krivých obvinení by boli značne špekulatívne, na druhej strane tvrdí, že je pravdepodobné, že skutočná prevalencia krivých obvinení je omnoho vyššia než sa typicky objavuje v diškurze o problematike zneužívania detí a znásilnenia. Kritické recenzie na túto publikáciu (napr. SCORER, Richard. Book review: Wrongful allegations of sexual and child abuse. *New Law Journal* [online]. [cit. 10. 3. 2017]. Dostupné z: <https://www.newlawjournal.co.uk/content/book-review-wrongful-allegations-sexual-and-child-abuse>; PHOENIX, Jo. Wrongful Allegations of Sexual and Child Abuse. By Ros Burnett (Oxford University Press, 2016). *The British Journal of Criminology*, 2017, roč. 57, č. 6, s. 1527–1530) konštatujú, že ide o zbierku esejí z radov právnikov, vedcov, akademikov a žurnalistov, pričom niektoré z nich sú síce dôležitým príspevkom k debate, ale v zásade zlyhávajú v ukotvení svojich argumentov v literatúre a vedeckých dôkazoch a dokonca sa v nich objavujú aj nesprávne údaje (*ill-informed assertions*). Najväčším prekvapením je, že publikácia nevenuje žiadnu pozornosť základnej akademickej otázke: „ako vieme, že obvinenia sú nepravdivé?“ (PHOENIX, op. cit, s. 1527–1530).

⁹⁴ BRIDGES et al., op. cit., s. 45.

⁹⁵ SPENGLER, Paul M., Michael J. WHITE, Stefania AEGISDÓTTIR, Alan S. MAUGHERMAN, Linda A. ANDERSON, Robert S. COOK, Cassandra N. NICHOLS, Georgios K. LAMPROPOULOS, Blain S. WALKER, Genna R. COHEN a Jeffrey D. RUSH. The meta-analysis of clinical judgment project: Effects of experience on judgment accuracy. *The Counseling Psychologist*, 2009, roč. 37, č. 3, s. 350–399. DOI: 10.1177/0011000006295149; FAUST, David a Kyle A. FAUST. Experts' experience and diagnostic and predictive accuracy. In: FAUST, David (Ed.), *Coping with psychiatric and psychological testimony: Based on the original work by Jay Ziskin* (6th ed.). New York, NY: Oxford University Press, 2012, s. 131–146. ISBN 978-0195174113.

⁹⁶ FAUST a FAUST, op. cit., s. 131–146; KORKMAN, Julia, Jatta SVANBÄCK, Katarina FINNILÄ a Pekka SANTTILA. Judges' views of child sexual abuse: Evaluating beliefs against research findings in a Finnish sample. *Scandinavian Journal of Psychology*, 2014, roč. 55, č. 5, s. 497–504. DOI: 10.1111/sjop.12147; PELISOLI, Catula, Steve HERMAN, Debora Dalbosco DELL'AGLIO. Child sexual abuse research knowledge among child abuse professionals and laypersons. *Child Abuse & Neglect*, 2015, roč. 40, č. 2, s. 36–47. DOI: 10.1016/j.chiabu.2014.08.010

Profesionálna **skúsenosť s prípadmi CSA** (dĺžka praxe) **nie je sama o sebe zárukou expertízy**, pretože odborníci môžu byť nositeľmi predsudkov a môže im chýbať objektívna spätná väzba.^{97, 98} Odborná skúsenosť sama o sebe neopraví mylné presvedčenia a nezvýši odbornosť⁹⁹, naopak s dĺžkou praxe môže zároveň narastať aj utvrdzovanie sa v predpojatosti (resp. správnosti vlastného mylného presvedčenia)¹⁰⁰.

V zahraničí je téme subjektivity a predpojatosti¹⁰¹ profesionálov vo vzťahu k problematike CSA venovaná značná výskumná pozornosť. Výskumníci preukázali, že profesionáli podieľajúci sa na riešení prípadov CSA sú nositeľmi mnohých **mylných presvedčení**, ktoré môžu ovplyvniť vyšetrovanie a posudzovanie týchto prípadov.^{102, 103} Napr. aj predsudky o obetiach CSA súvisiace s neznalosťou tzv. kontraintuitívnych (*counter-intuitive*)

⁹⁷ Zo skúsenosti je možné sa správne učiť, iba ak jedinec pritom dostáva nepredpojatú a presnú spätnú väzbu na závery, ku ktorým dospel (DAWES, Robyn M., David FAUST a Paul E. MEEHL. Clinical versus actuarial judgment. *Science*, 1989, roč. 243, č. 4899, s. 1668–1674). Zakaždým, keď odborníci urobia chybu pri posudzovaní prípadov suspektných CSA, pravdepodobne o tom nevedia; a bez jasnej spätnej väzby o správnosti ich záverov, ako môžu použiť svoju skúsenosť na zdokonalenie svojich rozhodnutí a metód? Odborník, ktorý tvrdí, že vďaka skúsenostiam z praxe dokáže rozlíšiť medzi sexuálne zneužívanými deťmi a nezneužívanými deťmi, takmer určite zakladá svoje tvrdenie na dôkazoch s vážnymi nedostatkami a môže trpieť falošnou sebaistotou (BRIDGES et al., op. cit., s. 45).

⁹⁸ DAWES et al., op. cit., s. 1668–1674; GARB, Howard N. a William M. GROVE. On the merits of clinical judgment. *American Psychologist*, 2005, roč. 60, č. 6, s. 658–659. DOI: 10.1037/0003-066X.60.6.658; FINNILÄ-TUOHIMAA, Katarína, Pekka SANTTILA, Linda BJÖRNBERG, Niina HAKALA, Pekka NIEMI a Kenneth SANDNABBA. Attitudes related to child sexual abuse: Scale construction and explorative study among psychologists. *Scandinavian Journal of Psychology*, 2008, roč. 49, č. 4, s. 311–323. DOI: 10.1111/j.1467-9450.2008.00635.x; FINNILÄ-TUOHIMAA, Katarína, Pekka SANTTILA, Mikael SAINIO, Pekka NIEMI a Kenneth SANDNABBA. Expert judgment in cases of alleged child sexual abuse: Clinicians' sensitivity to suggestive influences, pre-existing beliefs and base rate estimates. *Scandinavian Journal of Psychology*, 2009, roč. 50, č. 2, s. 129–142. DOI: 10.1111/j.1467-9450.2008.00687.x; SPENGLER et al., op. cit., s. 350–399; BRIDGES et al., op. cit., s. 45; KORKMAN et al., op. cit., s. 497–504; PELISOLI et al., op. cit. 36–47.

⁹⁹ FINNILÄ-TUOHIMAA et al., 2008, op. cit., s. 311–323.

¹⁰⁰ PELISOLI et al., op. cit., s. 36–47.

¹⁰¹ V tejto súvislosti sú relevantné viaceré pojmy, často používané ako synonymá: **prekoncept** – osobný názor, subjektívna koncepcia či teória opierajúca sa o intuíciu, individuálnu skúsenosť, alebo aj o dezinformačné vplyvy (napr. z médií); **predsudok** – skreslený názor o určitom jave nezohľadňujúci dôkazy či overené informácie o danom jave; **predpojatosť** (z ang. *bias*) – určitá tendencia, sklon, preferencia v uvažovaní, postojoch, zvyčajne založená na prekoncepte alebo neodôvodnená.

¹⁰² DAVEY, Robert I. a Jonathan HILL. A study of the variability of training and beliefs among professionals who interview children to investigate suspected sexual abuse. *Child Abuse & Neglect*, 1995, roč. 19, č. 8, s. 993–942; FINNILÄ-TUOHIMAA, Katarína, Pekka SANTTILA, Mikael SAINIO, Pekka NIEMI a Kenneth SANDNABBA. Connections between experience, beliefs, scientific knowledge, and self-evaluated expertise among investigators of child sexual abuse in Finland. *Scandinavian Journal of Psychology*, 2005, roč. 46, č. 1, s. 1–10. DOI: 10.1111/j.1467-9450.2005.00429.x; FINNILÄ-TUOHIMAA, Katarína. *Expertise and decision making among clinicians in investigations of alleged child sexual abuse. Doctoral dissertation*, Helsinki, Finland: Nordprint Oy, 2009, 120 s. ISBN 978-951-29-3894-0; KORKMAN et al. 2014, op. cit., s. 497–504; PELISOLI et al., op. cit., s. 36–47.

¹⁰³ Ak sú nositeľmi predsudkov napr. sudcovia, alebo ak si nevšimnú predpojatosť iných odborníkov, ktorí sa na objasňovaní prípadov CSA podieľali, aj rozsudky môžu byť náchylné na chyby (KORKMAN et al. 2014, op. cit., s. 497–504).

reakcií obetí, môžu viesť k neadekvátnemu spochybňovaniu ich dôveryhodnosti¹⁰⁴ a k záverom o tom, že dané prípady sú nepodložené a/alebo že ide o krivé obvinenia.¹⁰⁵

Everson a Sandoval¹⁰⁶ realizovali výskum predpojatosti na vzorke 1106 profesionálov pôsobiacich na rôznych pozíciách, v ktorých sa podieľali na foreznom posudzovaní suspektných prípadov CSA.¹⁰⁷ Zistili, že rozpory posudzovateľov ohľadne podozrení z CSA možno čiastočne vysvetliť individuálnymi rozdielmi vo výške skóre na škálach merajúcich tri postoje súvisiace s forezným rozhodovaním:

1. dôraz na **senzitivitu** (*emphasis-on sensitivity*) – t.j. sústredenie sa na minimalizáciu výskytu mylne negatívnych záverov (*false negative error*), aby nedošlo k tomu, že skutočná obeť CSA bude neidentifikovaná a neposkytne sa jej starostlivosť;
2. dôraz na **špecifickosť** (*emphasis-on-specificity*) – sústredenie sa na minimalizáciu mylne pozitívnych záverov (*false positive error*), aby nedošlo k tomu, že nevinná osoba bude odsúdená;
3. **skepticizmus** voči výpovedi detí – jedinci s vysokou mierou skepticizmu pristupujú k suspektným prípadom CSA s apriórnym presvedčením, že vysoké percento prípadov CSA je falošných.¹⁰⁸

¹⁰⁴ COSSINS, Anne. Prosecuting Child Sexual Assault Cases: Are vulnerable witness protections enough? *Current Issues in Criminal Justice*, 2006, roč. 18, č. 2, s. 299–317; FANFLIK, Patricia L. *Victim Responses to Sexual Assault: Counterintuitive or Simply Adaptive?* Alexandria, Virginia: American Prosecutors Research Institute, [online]. 2007, 36 s. [cit. 27. 1. 2018]. Dostupné z: http://www.ndaa.org/pdf/pub_victim_responses_sexual_assault.pdf; *Guidelines on Prosecuting Cases of Child Sexual Abuse* [online]. London: The Crown Prosecution Service, 2013, rev. 2017. [cit. 21. 3. 2018]. Dostupné z: http://www.cps.gov.uk/legal-1/a_to_c/child_sexual_abuse/#content; NATIONAL CRIME VICTIM LAW INSTITUTE. Victims' Rights Compel Action to Counteract Judges' and Juries' Common Misperceptions About Sexual Assault Victims' Behaviors. *Violence Against Women Bulletin – Legal publications project of The National Crime Victim Law Institute at Lewis & Clark Law School*. [online]. Portland Oregon, USA, 2014 [cit. 12. 3. 2018]. Dostupné z: <https://law.lclark.edu/live/files/17491-countering-common-misperceptions-of-sa-victims>; Vysvetlenie kontraintuitívnych reakcií obetí CSA je v slovenskom jazyku dostupné v štúdiu: KARKOŠKOVÁ, Slávka. Sexuálne zneužívanie detí: vzorce kontraintuitívnych reakcií obetí. In: HULLOVÁ, Monika (ed.). *Zborník vedeckých štúdií a odborných článkov z medzinárodnej virtuálnej vedeckej konferencie na tému Mravnosť kriminalita ako spoločenský fenomén a možnosti jej kontroly*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru, 2015, s. 190–205. ISBN 978-80-8054-647-2.

¹⁰⁵ GOODMAN-DELAHUNTY et al., 2016, op. cit., s. 283–314; WEISER, op. cit., s. 46–60.

¹⁰⁶ EVERSON, Mark D. a Jose M. SANDOVAL. Forensic child sexual abuse evaluations: Assessing subjectivity and bias in professional judgements. *Child Abuse & Neglect*, 2011, roč. 35, č. 4, s. 287–298. DOI: 10.1016/j.chiabu.2011.01.001.

¹⁰⁷ Vo vzorke respondentov boli odborníci z oblasti sociálnoprávnej ochrany detí, odborníci na duševné zdravie, príslušníci orgánov činných v trestnom konaní, advokáti.

¹⁰⁸ Autori poznamenávajú, že *skepticizmus* a dôraz na špecifickosť spolu súvisia, ale nie sú to synonymá. Jedinci, ktorí dosahujú vysoké skóre na škále skepticizmu s väčšou pravdepodobnosťou pri rozhodovaní kladú dôraz na špecifickosť. Avšak opačne to nie vždy platí. Človek môže kladť značný dôraz na špecifickosť bez toho, aby bol predpojatý voči výpovedi detí o CSA. Podobne, zdôrazňovanie senzitivity oproti špecifickosti nevyžaduje presvedčenie, že všetky, alebo väčšina, prípadov CSA je pravdivá (EVERSON a SANDOVAL, op. cit., s. 287–298).

Tieto postoje fungujú ako predsudky alebo predispozície vnímať suspektné prípady CSA ako skôr pravdivé alebo skôr nepravdivé.¹⁰⁹ Určenie toho, či v konkrétnom prípade dieťa (alebo dospelý) klame o CSA, je dôležitá ale náročná úloha, ktorej zvládnutie nepochybne komplikuje, ak má niekto **apriórny postoj** k predmetnej veci.¹¹⁰

Neistota (*uncertainty*) je nevyhnutným prvkom pri vyšetrovaní prípadov CSA a výskum týkajúci sa úsudkov a robenia rozhodnutí identifikoval viaceré problémy ľudského úsudku v situáciách neistoty, vrátane kognitívnych skreslení (*cognitive bias*),^{111, 112} ktoré môžu viesť k selektívnemu zaobchádzaniu s informáciami, nedostatočnému kritickému mysleniu a opomenutiu zvážiť alternatívne pohľady. Zatiaľ čo správne by mali profesionáli pri vyhodnocovaní komplexných a neistých informácií (dôkazov) začínať s úsudkom, ktorý sa opiera o základný odhad pravdepodobnosti (*base rate probabilities*) danej udalosti alebo javu a až následne tieto pravdepodobnosti upraviť na základe nových informácií (tzv. Bayeziánsky prístup, z angl. *Bayesian approach*), často sa tak nedeje.¹¹³ Jedným z dôvodov je, že profesionáli nepoznajú relevantné výskumné údaje o miere výskytu určitých javov, napr. relevantné údaje o prevalencii CSA alebo o prevalencii krivých obvinení z CSA. Výskumy ukazujú, že za rozhodnutiami profesionálov často stoja **kognitívne skreslenia**,¹¹⁴ pričom v kontexte podozrení z CSA sú obzvlášť relevantné tieto:

- *konfirmačné skreslenie* (*confirmatory bias*) – tendencia hľadať, interpretovať, uprednostňovať a vyvolávať si z pamäti informácie takým spôsobom, ktorý potvrdí naše už existujúce presvedčenie alebo hypotézy, pričom sa venuje nepomerne menšia pozornosť alternatívnym možnostiam;
- *heuristika dostupnosti* (*availability bias*) – znamená, že pri rozhodovaní uprednostním informácie, ktoré si ľahko vybavíme; vybavujeme si ich ľahko na základe toho, že sa o nich často hovorí (pretriasajú sa napr. v médiách) a javia sa byť rozšírenejšie než v skutočnosti sú.¹¹⁵

Na vytváraní presvedčení o vysokej miere krivých obvinení z CSA sa v nemalej miere podieľajú **média**, pre ktorých sú kauzy údajne krivých obvinení v poslednom období

¹⁰⁹ EVERSON a SANDOVAL, op. cit., s. 287–298.

¹¹⁰ O'DONOHUE et al., op. cit., s. 259.

¹¹¹ *Kognitívne skreslenie* je systematická, opakovaná chyba v myšlienkových procesoch (uvažovaní, rozhodovaní, odhadoch, spomienkach, zapamätávaní) pričom vyvedené závery o posudzovanej veci môžu byť mylné.

¹¹² FINNILÄ-TUOHIMAA et al., 2009, op. cit., s. 129–142.

¹¹³ FINNILÄ-TUOHIMAA et al., 2009, op. cit., s. 129–142.

¹¹⁴ FINNILÄ-TUOHIMAA et al., 2009, op. cit., s. 129–142; GAMBRILL, Eileen. Decision making in child welfare: Constraints and potentials. In: LINDSEY, Duncan a Aron SHLONSKY (Eds.), *Child welfare research: Advances for practice and policy*. New York: Oxford University Press, 2008, s. 175–193. ISBN 978-0195304961.

¹¹⁵ FINNILÄ-TUOHIMAA et al., 2008, op. cit., s. 311–323; KORKMAN et al., 2014, op. cit., s. 497–504.

lákavou témou.¹¹⁶ Salter podotýka, že v súčasnom spoločenskom kontexte, keď vychádzajú na povrch ďalšie a ďalšie škandály týkajúce sa CSA, v niektorých oblastiach sa zároveň aj rozmáhajú **stereotypy** o obetiach zneužívania ako o pomstychtivých klamároch a vydieračoch. Dokonca došlo k sformovaniu aliancií medzi niektorými akademikmi a skupinami ľudí presadzujúcimi práva ľudí, ktorí sa stali údajne obeťami krivých obvinení z CSA; čo vzbudzuje potrebu zvýšenej etickej kontroly (*ethical scrutiny*) a prezieravosti pri orientovaní sa v odbornej a vedeckej literatúre.¹¹⁷

Predpojatosť je súčasťou ľudskej prirodzenosti a **môže preniknúť aj do sveta vedy**, pretože aj vedci sú len ľudia a môžu mať svoje predsudky a taktiež odlišnú poznatkovú základňu¹¹⁸ a motívy.¹¹⁹ Aj keď sa vo vede aplikujú viaceré metódy na redukovanie rôznych skreslení, k nežiadúcim skresleniam môže dôjsť aj tým, že sú výsledky štúdií nadmerne zovšeobecňované a aplikované na komplexné situácie, zahŕňajúce faktory, ktoré je náročné ak nie priam nemožné skúmať v laboratórnych podmienkach.¹²⁰ Určité skreslené pohľady (napr. zveličovanie problému sugestibility detí a potenciálu vytvorenia falošných spomienok) v minulosti ovplyvnili aj značnú časť vedeckej literatúry, ktorá sa aplikovala aj na posudzovanie prípadov podozrení z CSA¹²¹ a sýtala tiež mediálny diškurz o údajne vysokom výskyte krivých obvinení z CSA.¹²² K tomuto diškurzu v nemalej miere v poslednom období prispieva aj pseudovedecká teória o tzv. syndróme zavr-

116 KITZINGER, Jenny. *Framing abuse: Media influence and public understanding of sexual violence against children*. London; Ann Arbor, MI: Pluto Press, 2004, 236 s., s. 54. ISBN 0-7453 23-31-6.

117 SALTER, Michael. Child sexual abuse. In: DEKESEREDY, Walter S. a Molly DRAGIEWICZ. *Routledge Handbook of Critical Criminology*. 2. vyd. London a New York: Routledge, 2018, s. 316–333. ISBN 9781138656192.

118 Napr. psychológovia zaoberajúci sa výskumom pamäte u detí ako svedkov (*children's eyewitness memory*) sa vo výskume spočiatku nešpecializovali na také témy ako CSA; emočné a sociálne vplyvy, ktoré prispievajú k mlčaníu detských obetí; alebo vplyv traumy na pamäť. Naproti tomu, výskumníci, ktorí sa v súčasnosti venujú výskumu pamäte u detí ako svedkov, sú už v týchto témach zbehlí (GOODMAN, Gail S., Olivia JONES a Cynthia McLEOD. Is There Consensus About Children's Memory and Suggestibility? *Journal of Interpersonal Violence*, 2017, roč. 32, č. 6, s. 926–939).

119 GOODMAN et al., 2017, op. cit., s. 926–939; RYDBERG, op. cit., s. 89–99.

120 GOODMAN et al., 2017, op. cit., s. 926–939.

121 SALTER, op. cit., s. 316–333; GOODMAN et al., 2017, op. cit., s. 926–939; ORR, op. cit., s. 79–94; RYDBERG, op. cit., s. 89–99.

122 V tomto ohľade stoja za zmienku významné prípady údajne krivých obvinení z CSA, z obdobia 80-tych a 90-tych rokov minulého storočia. Tieto prípady boli laikmi a odborníkmi považované za moderný *hon na čarodejnice* pretože údajne v nich chýbali dôveryhodné dôkazy o CSA. Príbehy o *hone na čarodejnice* (*Witch-Hunt Narrative*) obsahovali aj extrémne tvrdenia o tom, že stovky prípadov boli vymyslené a stovky nevinných ľudí bolo odsúdených a uväznených. Dôkladná analýza prípadov ukázala, že v nich existujú dôveryhodné dôkazy o CSA, ktoré boli minimalizované alebo ignorované zo strany médií aj niektorých akademikov, ktorí zveličovali problém sugestibility detí (CHETT, Ross E. *The Witch-Hunt Narrative: Politics, Psychology, and the Sexual Abuse of Children*. New York, NY: Oxford University Press, 2014, 532 s. ISBN 978-0190465575). To viedlo na jednej strane k mainstreamovej akceptácii presvedčenia o vysokom výskyte krivých obvinení a k spoločenskému podkopávaniu dôveryhodnosti výpovede detí; na druhej strane to zároveň prispelo k významnému progresu v postupoch vylúčených suspektných obetí CSA (LAMB, Nancy Beasley. The Witch-Hunt Narrative: Turning a Blind Eye to the Evidence in the So-Called Name of Justice. *Journal of Interpersonal Violence*, 2017, roč. 32, č. 6, s. 948–955; FALLER, Kathleen Coulborn. The Witch-Hunt Narrative: Introduction and Overview. *Journal of Interpersonal Violence*, 2017, roč. 32, č. 6, s. 784–804).

hnutého rodiča, ktorá predpokladá, že podozrenia z CSA, ktoré sa objavujú v kontexte rozvodu či rozchodu rodičovského páru sú spravidla účelové, slúžiace len ako nástroj pomsty a/alebo boja o dieťa.¹²³ Nekritické osvojenie si premís tejto pseudovedeckej teórie u profesionálov prichádzajúcich do kontaktu so suspektnými prípadmi CSA, môže viesť k mylne negatívnym záverom pri posudzovaní predmetných prípadov.¹²⁴

3.2 Intuícia verzus systematické metódy detekcie klamstva, resp. posudzovania vierohodnosti výpovede

Intuitívne odhaľovanie klamstva je značne nespoľahlivé. Metaanalýza 45 experimentálnych výskumov zameraných na schopnosť ľudí rozlíšiť medzi pravdivými a nepravdivými výpoveďami detí dospela k záverom, že tak laici ako aj profesionáli dosahujú v priemere len 54 % mieru úspešnosti, teda úroveň len málo prekračujúcu hranicu náhody.¹²⁵ Profesionáli sú pri detekovaní klamstva oproti laikom v priemere úspešnejší len v nepatrnej miere (56 % oproti 53,2 %).^{126, 127}

Za účelom zdokonaľiť naše chabé schopnosti odhaliť klamstvo, resp. posúdiť vierohodnosť výpovede, boli navrhnuté mnohé vedecké (aj pseudovedecké) techniky hľadajúce neverbálne, paraverbálne či fyziologické indikátory klamstva, no v posledných rokoch sa pozornosť sústreďuje na verbálne správanie, resp. na systematickú analýzu obsahu výpovede.¹²⁸ Tento prístup je založený na Undeutschovej hypotéze,¹²⁹ podľa ktorej to, čo sme skutočne zažili, popisujeme inak ako to, čo si vymýšľame.¹³⁰

¹²³ KARKOŠKOVÁ, 2016a, op. cit., s. 690–709; KARKOŠKOVÁ, 2016b, op. cit., s. 857–877. K tejto problematike pozri napr. aj: *Stanovisko Koalície pre deti Slovensko k reportáži o "syndróme zavrhnutého rodiča" odvysielanej na Jednotke RTVS v relácii Reportéri* [online]. 2017 [cit. 22. 3. 2018]. Dostupné z: <http://koaliciapredeti.sk/press/stanovisko-koalicie-pre-deti-slovensko-k-reportazi-o-syndrome-zavrhnuteho-rodica-odvysielanej-na-jednotke-rtvs-v-relacii-reporteri/>

¹²⁴ FALLER, Kathleen Coulborn. Coaching children about sexual abuse: A pilot study of professionals' perceptions. *Child Abuse & Neglect*, 2007a, roč. 31, č. 9, s. 947–959.

¹²⁵ GONGOLA, Jennifer, Nicholas SCURICH a Jodi A. QUAS. Detecting deception in children: A meta-analysis. *Law and Human Behavior*, 2017, roč. 41, č. 1, s. 44–54. DOI: 10.1037/lhb0000211

¹²⁶ Ibid.

¹²⁷ Vrij, ktorý porovnal výsledky 79 štúdií, zistil, že profesionáli sú v porovnaní s laikmi síce viac sebaistí v detekovaní klamstva, ale iba nepatrne úspešnejší (55,9 % oproti 54,3 %) (VRIJ, Aldert. *Detecting Lies and Deceit: Pitfalls and Opportunities*, Chichester: John Wiley & Sons, 2008, 502 s. ISBN 978-0470516256).

¹²⁸ AMADO, Bárbara G., Ramón ARCE a Francisca FARINHA. Undeutsch hypothesis and Criteria Based Content Analysis: A meta-analytic review. *The European Journal of Psychology Applied to Legal Context*, 2015, roč. 7, č. 1, s. 3–12. DOI: 10.1016/j.ejpal.2014.11.002

¹²⁹ UNDEUTSCH, Udo. The development of statement reality analysis. In: YUILLE, John C. (ed) *Credibility assessment*. Dordrecht; Boston: Kluwer Academic Publishers, 1989, s. 101–119. ISBN 978-0792301950.

¹³⁰ Je to spôsobené odlišnosťou psychických procesov, ktoré sa na vzniku výpovede podieľajú. Pri opisovaní autentických zážitkov hrá dominantnú úlohu epizodická (zážitková) pamäť a ide teda o rekonštrukciu autentických zážitkov. Pri lživých výpovediach musí svedok aktivovať iné kognitívne procesy (napr. poznatky, predstavy), pretože ide o konštrukciu fiktívnych udalostí či príbehov. Klamár sa zvyčajne musí sústreďovať na hlavný dej, nemá mentálny priestor pre vymýšľanie detailov či zvláštností, ani pre popisovanie vlastných emócií a myšlienok v udalosti, ktorú vykonštruoval (ČÍRTKOVÁ, Ludmila. Problematika posudzovania vierohodnosti. *Právo a rodina*, 2018, roč. 20, č. 3, s. 12–17).

Metóda SVA (*Statement Validity Assessment*), vyvinutá špeciálne na účely posudzovania vierohodnosti výpovedí detských obetí CSA (hoci neskôr sa jej používanie rozšírilo aj na dospelých a na iné kontexty než len CSA), pozostáva zo štyroch krokov: (1) analýzy spisu; (2) pološtruktúrovaného interview; (3) systematickej obsahovej analýzy výpovede (*Criteria-Based Content Analysis – CBCA*); a (4) hodnotenia výsledkov predošlého kroku s použitím setu otázok (*Validity Checklist*). Jadrom tejto metódy je tretí krok, v ktorom vyškolený odborník hodnotí v doslovnom prepise výpovede prítomnosť **19 kritérií**, o ktorých sa predpokladá, že sa častejšie vyskytujú v pravdivých než v lživých výpovediach.¹³¹

Vo všeobecnosti, výpovede, ktoré sú koherentné a konzistentné (logická štruktúra); v ktorých nie sú informácie uvádzané v časovo chronologickom slede (neštruktúrovaná rečová produkcia); a ktoré obsahujú značné množstvo detailov (kvantita detailov), sú s väčšou pravdepodobnosťou pravdivé. **Z hľadiska špecifického obsahu** možné indikátory pravdivosti zahŕňajú zasadenie udalosti do časového a priestorového kontextu alebo ich prepojenie s inými dennými aktivitami a zvykmi; opis interakcií (čo, kto, kde na mieste činu robil); uvádzanie úryvkov dialógov, ktoré zazneli v priebehu činu; uvádzanie neočakávaných komplikácií, dejových zauzlení počas incidentu; uvádzanie nezvyčajných detailov týkajúcich sa ľudí, objektov alebo udalostí, ktoré sú jedinečné, nečakané, prekvapivé a v danom kontexte významné (napr. tetovanie páchatel'a); uvádzanie nadbytočných detailov, ktoré sa nevzťahujú k podstatným okolnostiam udalosti, ale dotvárajú príbeh; zmienka o detailoch, ktorým obeť subjektívne nerozumie; uvádzanie detailov, ktoré nie sú súčasťou vyšetrovaného činu ale súvisia s ním (napr. ak svedok popisuje, že páchatel' pred činom hovoril o rôznych svojich sexuálnych zážitkoch); opis vlastného duševného stavu (emócií a myšlienok) v priebehu udalosti; interpretácia pocitov, myšlienok a motívov konania páchatel'a. Ďalšie kritéria sa s väčšou pravdepodobnosťou objavujú v pravdivých výpovediach z dôvodov motivácie. Osoby hovoriace pravdu sa až tak nezaoberajú tým, aký dojem robia, zatiaľ čo klamári sa snažia kreirať takú výpoveď, o akej sa domnievajú, že na ostatných pôsobí dôveryhodným dojmom, a vynechať to, o čom sa domnievajú, že by mohlo narušiť ich imidž úprimnosti. V dôsledku toho pravdivá výpoveď s väčšou pravdepodobnou obsahuje **informácie, ktoré sú v rozpore so stereotypmi pravdivosti**: spontánne opravy, spresnenia a doplnenia vo výpovedi; pripustenie, že niektoré veci osoba nevie alebo si ich nepamätá; vyjadrovanie pochybností o vlastnom svedectve (uvádzanie, že niektoré časti môžu vyznievať zvláštne, nepravdepodobne, neveriteľne); sebakritika alebo sebaodsudzovanie vo vzťahu k niektorým okamihom vlastného počínania; ospravedlňovanie páchatel'a. Posledné kritérium sa vzťahuje na **špecifická trestného činu**, ktorý je predmetom

¹³¹ VRIJ, Aldert a Giorgio GANIS. Theories in Deception and Lie Detection. In: RASKIN, David C., Charles R. HONTS, a John C. KIRCHER (eds). *Credibility Assessment: Scientific Research and Applications*, Kidlington, Oxford: Academic Press, 2014, s. 301–374. ISBN 978-0123944337.

vyšetovania – vierohodná výpoveď obsahuje opis prvkov, ktoré sú pre daný trestný čin typické, hoci sa môžu širokej verejnosti javiť ako kontrainuitívne.¹³²

Pri analýze sa hodnotí prítomnosť alebo neprítomnosť uvedených kritérií, a v prípade prítomnosti aj ich stupeň. Predpokladá sa, že čím viac kritérií výpoveď dieťaťa spĺňa (alebo čím sú kritéria výraznejšie prítomné), tým pravdepodobnejšie ide o spomienky, ktoré sú založené na reálne prežitých udalostiach. Avšak **absencia kritérií** nemôže byť interpretovaná ako znak toho, že dieťa klame,¹³³ pretože **CBCA skóre môže byť ovplyvnené inými faktormi**, než je pravdivosť výpovede, ako sú napr.:¹³⁴

- **psychologické charakteristiky dieťaťa** – napr. staršie deti produkujú výpovede, ktoré typicky obsahujú viac CBCA kritérií než výpovede mladších detí; dieťa si nemusí na udalosti v dostatočnej miere pamätať; môže mať narušenú kognitívnu kapacitu; nemusí byť ochotné spolupracovať;
- **kvalita výsluchu** – schopnosti vypočúvajúceho môžu do veľkej miery ovplyvniť obsah a kvalitu výpovede dieťaťa; napr. ak vypočúvajúci nedal dieťaťu dostatok príležitosti, aby vypovedalo celý príbeh, potom bude výpoveď pravdepodobne obsahovať menej CBCA kritérií; výpoveď môže byť u vysoko sugestibilných detí skreslená, ak boli podrobené navádzajúcim otázkam.

V záverečnom kroku metódy SVA sa majú zväžiť rôzne **alternatívne hypotézy** pre CBCA skóre v posudzovanej výpovedi a tiež zohľadniť iné zdroje informácií (mimo výpovede), aby sa dospelo k stanovisku o vierohodnosti výpovede.¹³⁵ Problémom tohto kroku je, že je náročné ak nie priam nemožné zistiť či zmerať, aký presný vplyv mnohé faktory na CBCA skóre mali; a vzniká tak značný priestor pre subjektívne hodnotenia (závery posudzovateľov sa teda môžu rôzniť).¹³⁶

Hoci sa SVA, a jej zložka CBCA, považuje za najrozpracovanejšiu a najviac používanú metódu na posudzovanie vierohodnosti výpovede,^{137, 138} zároveň je vnímaná ako

¹³² VRIJ a GANIS, op. cit., s. 301–374; VRIJ, Aldert. Verbal Lie Detection Tools: Statement Validity Analysis, Reality Monitoring and Scientific Content Analysis. In: GRANHAG, Pär Anders, Aldert VRIJ, a Bruno VERSCHUERE (eds.). *Detecting Deception: Current Challenges and Cognitive Approaches*. 1. vyd. Chichester, West Sussex, UK: John Wiley & Sons, Ltd., 2015, s. 3–35. ISBN 978-1118509753.

¹³³ RASKIN, David C. a Phillip W. ESPLIN. Statement Validity Assessment: Interview procedures and content-analysis of children's statements of sexual abuse. *Behavioral Assessment*, 1991, roč. 13, č. 3, s. 265–291; AMADO et al., op. cit., s. 3–12.

¹³⁴ VRIJ a GANIS, op. cit., s. 301–374; AMADO et al., op. cit., s. 3–12; CYR, Mireille a Guy BRUNEAU. *False Allegations of Child Sexual Abuse* [online]. INSPQ, Centre de expertise et de référence en santé publique. Gouvernement du Québec, 2012 [cit. 12. 2. 2018]. Dostupné z: <https://www.inspq.qc.ca/en/print/sexual-assault/fact-sheets/false-allegations-child-sexual-abuse>

¹³⁵ RASKIN a ESPLIN, op. cit., s. 265–291.

¹³⁶ VRIJ a GANIS, op. cit., s. 301–374; AMADO et al., op. cit., s. 3–12.

¹³⁷ AMADO et al., op. cit., s. 3–12.

¹³⁸ SVA má pôvod vo Švédsku a Nemecku, a okrem týchto krajín sa používa v niektorých štátoch Severnej Ameriky, a v niektorých západoeurópskych krajinách (napr. Holandsko) (VRIJ a GANIS, op. cit., s. 301–374). V Anglicku, Kanade a USA nie je CBCA metóda prípustná ako validný dôkaz pred súdom (AMADO et al., op. cit., s. 3–12).

kontroverzná,¹³⁹ nedostatočne validná a reliabilná.¹⁴⁰ Z experimentálnych výskumov, ktoré overovali spoľahlivosť CBCA kritérií v laboratórnych podmienkach vyplýva, že priemerná úspešnosť v rozlíšení pravdivých a nepravdivých výpovedí sa pohybuje na úrovni 63 až 71 %.¹⁴¹ Pri výskumoch v teréne – na reálnych prípadoch CSA, ktorých pravdivosť (*ground truth*) bola ustálená buď rozsudkom, priznaním páchatel'a, medicínskymi nálezmi alebo detektorom lži – miera správnych rozlíšení pravdivej a nepravdivej výpovede dosiahla úroveň 90,2 %.¹⁴² Správnosť rozlíšení v laboratórnych podmienkach a v časti prípadov v teréne je síce výrazne nad úrovňou náhody, ale miera chybovosti zostáva stále značne vysoká, resp. nejasná pretože **neexistujú dáta ohľadne spoľahlivosti SVA metódy v reálnych životných prípadoch.**¹⁴³ Preskúmanie presnosti SVA metódy v prípadoch z reálneho života by si vyžadovalo vedieť, čo sa v každom jednom prípade skutočne stalo. Avšak dôkazy, ktoré by bezpochyby spojili alebo s istotou nespojili údajného páchatel'a s trestným činom, často chýbajú.¹⁴⁴ Všeobecný problém terénnych výskumov zameraných na odhalenie klamstva je, že výskumníci nevedia, čo sa skutočne v daných prípadoch stalo.¹⁴⁵ Výsledky azda najnovšieho terénneho výskumu opätovne zdôrazňujú, že CBCA je nástroj na meranie miery vierohodnosti výpovede, avšak neumožňuje identifikovať nepravdivé výpovede; autori štúdie preto apelujú na potrebu zvýšenia validity CBCA.¹⁴⁶ Znalcom, ktorí sa zaoberajú posudzovaním vierohodnosti výpovede údajnej obete CSA, Otgaar et al. adresujú tri **odporúčania:**¹⁴⁷

1. **Budovanie scenárov** (*scenario-building*). Na začiatku práce (ešte pred čítaním spisu) je potrebné postulovať minimálne dva scenáre: (1) že výpoveď sa zakladá na autentických zážitkoch; a (2) že výpoveď je vyfabrikovaná. Takýto prístup môže znížiť riziko konfirmačného skreslenia (pozri subkapitolu 3.1). Po prečítaní celého spisu možno doplniť ďalšie prieskumné (*exploratory*) scenáre. Úlohou znalca je posúdiť, prvky ktorého scenára sa s väčšou pravdepodobnosťou v danom prípade vyskytujú.

¹³⁹ PAZ-ALONSO, Pedro M., Christin M. OGLE a Gail S. GOODMAN. Children's Memory in "Scientific Case Studies" of Child Sexual Abuse: A Review. In: COOPER, Barry S., Dorothee GRIESEL a Marguerite TERNES (eds.). *Applied Issues in Investigative Interviewing, Eyewitness Memory, and Credibility Assessment*. New York: Springer, 2013, s. 143–171. ISBN 9781461455462.

¹⁴⁰ CYR a BRUNEAU, op. cit.

¹⁴¹ AMADO et al., op. cit., s. 3–12; VRIJ a GANIS, op. cit., s. 301–374.

¹⁴² AMADO et al., op. cit., s. 3–12.

¹⁴³ VRIJ, 2015, op. cit., s. 3–35.

¹⁴⁴ Ibid.

¹⁴⁵ VRIJ, 2015, op. cit., s. 3–35; PAZ-ALONSO et al., op. cit., s. 143–171.

¹⁴⁶ WELLE, Ida, Michel BERCLAZ, Marie-Josée LACASA a Gerard NIVEAU. A call to improve the validity of criterion-based content analysis (CBCA): Results from a field-based study including 60 children's statements of sexual abuse. *Journal of Forensic and Legal Medicine*, 2016, roč. 43, s. 111–119.

¹⁴⁷ OTGAAR, Henry, Corine DE RUITER, Mark L. HOWE, Lisanne HOETMER a Patricia VAN REEKUM, P. A Case Concerning Children's False Memories of Abuse: Recommendations Regarding Expert Witness Work. *Psychiatry and Law*, 2017, roč. 24, č. 3, s. 365–378.

2. **Preskúmanie okolnosti prvého vyhlásenia** (*statement*). Po vytvorení rôznych scenárov by sa znalec mal sústrediť na okolnosti prvého vyhlásenia. Pokiaľ sa objavilo spontánne, bez navádzajúceho dopytovania, je s väčšou pravdepodobnosťou presné.
3. **Podrobenie konceptu** (*draft*) **posudku nezávislej recenzii**. Koncept znaleckého posudku by mal prečítať expert, ktorý nebude vedieť, čiú prácu hodnotí a zároveň ani hodnotený by nemal vedieť, kto je recenzentom. Úlohou recenzenta je preskúmať koncept a v prípade potreby uviesť kritické pripomienky. Ide o ďalšiu stratégiu na minimalizáciu kontaminujúceho vplyvu konfirmačného skreslenia. Recenzent teda kriticky kontroluje, či znalec na podporu svojich scenárov a záverov starostlivo použil vedeckú literatúru a informácie v spise.¹⁴⁸

Otgaar et al.¹⁴⁹ konštatujú, že uplatňovanie týchto odporúčaní v praxi môže prispieť k zvýšeniu objektivity posudkov, aj keď plnú objektivitu zaručiť nedokáže. Iní autori¹⁵⁰ podotýkajú, že za účelom poskytovania alternatívnych perspektív a vyvažovania individuálnych predsudkov v procese posúdenia (*assessment*) prípadov môže byť užitočný predovšetkým **multidisciplinárny tímový prístup**. Chybné závery (mylne pozitívne alebo mylne negatívne) postavené na subjektívite a predsudkoch hodnotiteľa, môžu zdevastovať životy dotknutých osôb.¹⁵¹

3.3 Výpoveď o minulosti nie je izolovaná od aktuálneho kontextu

Je potrebné reflektovať skutočnosť, že spomínanie je **sociálno-komunikačný akt**, ktorého kvalitu ovplyvňuje nielen to, kto, kedy a na čo spomína, ale aj to, akému účelu má spomínanie slúžiť, v akom prostredí k nemu dochádza, a aká sociálna dynamika v ňom pôsobí.¹⁵² Neexistujú **žiadne univerzálne kritéria** pre hodnotenie pravdivosti spomienok; ich význam, presnosť a reliabilita závisia na hodnotiacich kritériách, ktoré sa aplikujú v konkrétnom prostredí (napr. hodnotenie traumatických spomienok na CSA je v kontexte psychoterapeutického sedenia odlišné než na súde).¹⁵³ Keďže zvyčajne nemáme prístup k plnému rozsahu historických dát, na ktorých sa dané spomienky zakladajú, všetky hodnotenia pravdivosti spomienok sú len provizórne.¹⁵⁴

¹⁴⁸ Takýto prístup (nezávislé recenzovanie konceptu posudkov) je bežnou praxou medzi holandskými forenznými psychológmi (OTGAAR et al., op. cit., s. 365–378).

¹⁴⁹ Ibid.

¹⁵⁰ Napr. EVERSON a SANDOVAL, op. cit., s. 287–298.

¹⁵¹ Ibid.

¹⁵² BRESKO DE LUNA, Ignacio. From Mind to Context, from Accuracy to Meaning. Exploring the Grammar of Remembering as a Socially Situated Act. *Integrative Psychological and Behavioral Science*, 2016, roč. 50, č. 2, s. 320–332. DOI: 10.1007/s12124-016-9345-7; BROWN, Steven D. a Paula REAVEY. False memories and real epistemic problems. *Culture & Psychology*, 2017, roč. 23, č. 2, s. 171–185.

¹⁵³ Ibid.

¹⁵⁴ BROWN a REAVEY, op. cit., s. 171–185.

Pri akejkolvek snahe správne „identifikovať“ obeť a páchatel'ov CSA podľa toho, kto akú verziu príbehu rozpráva, treba tiež zohľadňovať, že spomínanie je **rekonštruktívny proces**¹⁵⁵, ktorý nemôže byť ani neutrálny ani objektívny. Minulé skúsenosti nemajú fixný význam. Presnosť spomínania je podriadená významu, aký minulé udalosti majú vo vzťahu k našim cieľom a aktuálnemu konaniu. Pridelenie nového významu minulosti neznamená nevyhnutne jej falzifikáciu, ale iba jej situovanie do širšej interpretačnej schémy, ktorá v čase zážitku nemusela byť dostupná. Preto človek môže o minulých skúsenostiach rozprávať odlišný príbeh v rozličných momentoch a sociálnych kontextoch.¹⁵⁶

Odhaľovanie pravdy môže byť chápané ako **proces, ktorý sa vyvíja v čase**.¹⁵⁷ Značná časť reálnych obetí až s odstupom času dospeje k porozumeniu, že to, čo sa stalo malo charakter zneužívania a väčšina reálnych páchatel'ov bude svoje skutky popierať a tvrdiť, že sú obeťami krivého obvinenia¹⁵⁸ dokonca aj vtedy, keď ich súd uzná vinnými. Aj vo vzťahu k podozreniam z CSA, ktoré sa vynoria v kontexte poručenských sporov, sa pri poctivej analýze časom ukáže, že vo väčšine prípadov napokon nejde o krivé (zlovoľné) obvinenia ale o úprimnú obavu o blaho dieťaťa.¹⁵⁹ Ako obavy o dieťa vznikli a ako sú prežívané môže byť klinicky dôležitejšie než obsah a pravdivosť obvinení; pre porozumenie podozreniam z CSA sa preto v takýchto prípadoch odporúča skôr dlhodobšia psychoterapeutická intervencia než právne riešenia.¹⁶⁰

Záver

Široká škála faktorov, ktoré ovplyvňujú presnosť pamäte (nielen u detí), činí náročným, ak nie priam nemožným, predvídať s presnosťou, či je výpoveď konkrétneho svedka pravdivá alebo nie; veda ešte nedospela do bodu, v ktorom by vedela ponúknuť súdom

¹⁵⁵ Teda nie presná reprodukcia, pretože jedinec nie je iba pasívny prijímateľ, uskladňovateľ a reprodukovať podnetov.

¹⁵⁶ BRESCO DE LUNA, op. cit., s. 320–332.

¹⁵⁷ BROWN a REAVEY, op. cit., s. 171–185.

¹⁵⁸ Najjednoduchšia forma lži u páchatel'ov je **popieranie** skutku. Z psychologického uhla pohľadu nemožno ani vylúčiť, že v dôsledku mechanizmov tzv. kognitívnej disonancie a pôsobenia autosugescie páchatel' časom sám sebe uverí a bude sa cítiť ako nevinný. To tiež vysvetľuje jeho urputnosť v boji za očistenie reputácie (ČÍRTKOVÁ, 2018, op. cit., s. 12–17). – V tejto súvislosti stojí za to prečítať si **o pozadí vzniku a o kontroverzných reprezentantoch nadácie tzv. syndrómu falošnej pamäte** (*False Memory Syndrome Foundation*) (ORR, op. cit., s. 79–94; RYDBERG, op. cit., s. 89–99). Samotný termín falošná pamäť bol konštituovaný skôr ako sociálna a politická kategória, reflektujúca záujmy určitej skupiny, než „vedecká“ kategória, ktorá by sa opierala o vedecké dáta. Výskum zameraný na „falošné spomienky“ v skutočnosti nepreukázal, že by bolo možné niekomu implantovať falošné spomienky na zneužívanie v detstve a neponúkol ani žiadne kritéria, pomocou ktorých by bolo možné efektívne rozlíšiť populáciu „pravých“ obetí od „falošných“ obetí (BROWN a REAVEY, op. cit., s. 171–185).

¹⁵⁹ BLACK et al., op. cit., s. 482–496.

¹⁶⁰ AWAD, George A. a Hanna McDONOUGH, H. Therapeutic management of sexual abuse allegations in custody and visitation disputes. *American Journal of Psychotherapy*, 1991, roč. 45, č. 1, s. 113–123; BLACK et al., op. cit., s. 482–496. DOI: 10.1176/appi.psychotherapy.1991.45.1.113

na túto otázku konečnú odpoveď¹⁶¹ opierajúc sa o nejaký spoľahlivý nástroj či metódu.¹⁶² Na rozpoznanie klamstva neexistuje žiadny „lakmusový test“, žiadne zaručené triky založené na pozorovaní neverbálneho správania svedka.¹⁶³ Okrem toho, ani úsudok profesionálov opierajúci sa o profesionálnu skúsenosť, intuíciu či „sedliacky rozum“¹⁶⁴ nie je pri detekovaní klamstva – resp. posudzovaní vierohodnosti výpovede, vierohodnosti celého prípadu suspektného CSA a pri odhadoch prevalencie krivých obvinení z CSA – nijako významne spoľahlivejší než úsudok laikov.¹⁶⁵ Preto treba zaujať **skeptický postoj voči sebaistým úsudkom**, ktoré sa v tomto ohľade neraz objavujú¹⁶⁶ tak v laických ako i odborných kruhoch.

Na mnohé otázky týkajúce sa problematiky CSA má vedecký svet už jasné odpovede, kým na iné otázky odpovede ešte stále hľadá. Ale niekedy aj samotná rekapitulácia toho, čo už vieme a kam naše poznanie ešte nedospelo, pomáha otvárať oči a zbavovať sa trúfalých domnienok a predsudkov. Dúfame, že táto štúdia prispeje k reflexii problematiky krivých obvinení z CSA a snáď aj k osvojeniu postoja pokory a bázne zoči voči prípadom podozrení z CSA, v ktorých chýbajú jasné dôkazy – prípadom, v ktorých *princíp prezumpcie statusu obeť* nemá o nič menšie opodstatnenie než *princíp prezumpcie nevinny* vo vzťahu k páchatel'ovi.

---

161 Otázka, či vypočúvaná osoba pri svojej konkrétnej výpovedi hovorí pravdu alebo klame, je otázkou právnu, preto ju v konečnom dôsledku musí na podklade hodnotenia dôkazov vyriešiť súd.

162 GOODMAN et al., 2017, op. cit., s. 926–939.; MELKMAN et al., op. cit., s. 76–85; CYR a BRUNEAU, op. cit.

163 ZAJAC, Rachel a Deirdre A. BROWN. Conducting Successful Memory Interviews with Children, *Child & adolescent social work journal*, 2018, roč. 35, č. 3, s. 297–308.

164 Odvolávanie sa na sedliacky rozum sa objavuje napr. v nedávno uverejnenom rozhovore so skúsenou českou policajnou vyšetrovatel'kou, ktorá tvrdí, že v kontexte rozvodov/rozchodov rodičov je drvivá väčšina obvinení zo zneužívania detí falošná (KOZELKA, Petr. *Vyšetrovatelka: Proč jsou rozvádějící se otcové tak často obviňováni ze zneužívání dětí* [online]. 2018 [cit. 26. 4. 2018]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/domaci/469690-vysetrovatelka-proc-jsou-rozvadajici-se-otcove-tak-casto-obvinovani-ze-zneuzivani-deti.html>).

165 O'DONOHUE a CIRLUGEA, op. cit, s. 291; O'DONOHUE et al., op. cit, s. 261; MELKMAN et al., op. cit., s. 76–85.

166 O'DONOHUE a CIRLUGEA, op. cit, s. 291; O'DONOHUE et al., op. cit, s. 261.